

Mekkî Sûrelerin Eğitim Metodu Açısından Üslubu

The Style of Meccan Surahs in Terms of Education Method

Fatma DURSUN – Eyüp YAKA

Öğr. Gör. Fatma DURSUN, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fatmadursun@akdeniz.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-7653-6296

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, eyaka@akdeniz.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-6790-7016

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi – Date Received	20 Nisan / April 2021
Kabul Tarihi – Date Accepted	23 Haziran / June 2021
Yayın Tarihi – Date Published	25 Haziran / June 2021
Yayın Sezonu	Nisan – Mayıs– Haziran
Pub Date Season	April – May – June

Atıf / Cite as: Dursun, F.-Yaka, E. (2021). Mekkî Sûrelerin Eğitim Metodu Açısından Üslubu/ The Style of Meccan Surahs in Terms of Education Method. Turkish Academic Research Review, 6 (2), 566-602. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr/issue/62824/923426>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Mekkî Sûrelerin Eğitim Metodu Açısından Üslubu¹

Fatma DURSUN – Eyüp YAKA

Öz

Eğitimin en önemli iki unsuru zaman ve sabırdır. Bunlar her türlü eğitim için geçerlidir. Eğitim dediğimiz şey dinamik ve değişken olduğu için, zaman ve mekân göz önünde bulundurulmalı; muhatapların sosyo-kültürel, zekâ ve yaş gibi farklılıkları dikkate alınarak metotlara yenilikler katılmalıdır. Vahyin ilk dönemini kapsayan Mekkî âyetler, tek ilâh dininin unutulduğu ve ahlakî açıdan bozuklukların olduğu bir topluma indirilmiştir. Hem inanç hem de ahlak açısından yeni bir toplum anlayışının temelleri atılmak istenildiği için İslam ilk muhataplarını, bütün insanlara da hitap eden bir üslupla eğitmeyi hedeflemiştir. Kur’ân, tek ilâh inancını ve gereklerini Hz. Muhammed (s.a.v) aracılığıyla ulaştırmıştır. Daha sonraki asırlarda örnek olacak bu ilk muhatapları eğitirken, tekrar, te’kid, mecaz, gibi Arap dilinin edebî üslup çeşitlerini inzâr-tebşîr, soru-cevap ve örnekle anlatım gibi yöntemlerle harmanlamıştır. Bütün bunları yaparken de tadrîci bir üslup kullanarak çok kısa bir zamanda benzersiz köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Böylece Medine dönemi ile beraber asırlarca devam edecek bir İslam eğitim metodu ortaya çıkmıştır. Mekke döneminde, inşa ve ilk davet dönemi olduğu için çok önemli yenilikler ve köklü değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu dönemde inen âyetlerin sahip olduğu metot sadece Müslümanları değil, aynı zamanda inkâr edenleri de kapsayan bir metottur. Kendine özgü bir üslup kullanan Kur’ân, şirkin yok edilmesi için indirilen âyetlere rağmen inat eden topluma karşı oldukça yüksek tonda uyarılar barındırmaktadır. Bunun yanında mü’minlere iman ettikleri ve güzel ahlak sergiledikleri için teşvik edici bir üslup tercih etmiştir. Her iki inanç grubunun dinî durumlarına uygun olacak şekilde düşünmeye yönelik âyetler hem mü’minlere hem de inanmayanlara birbirinden farklı deliller sunmuştur. Böylece Kur’ân, her akıl ve seviyeye göre hitabını gerçekleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Mekkî Âyetler, Eğitim, Üslup, Tadrîcilik

The Style of Meccan Surahs in Terms of Education Method

Abstract

Time and the patience are the two most important elements of education. This is the case for all types of education. Time and space should be taken into consideration because of the fact that the education is dynamic and variable (changeable); methods should be improved through innovation while keeping the socio-cultural, intelligence and age differences of interlocutors in mind. The Meccan verses of the first period of the revelation were revealed (brought down) to a morally corrupted society where One

¹ Bu makale Dr. Öğr. Üyesi Eyüp YAKA danışmanlığında yapılmış olan “Mekkî Surelerin Eğitim Üslubu ve İlk Dönemde İnsanlar Üzerindeki Etkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2015” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

God religion was forgotten. Islam aimed to educate its first interlocutors in a way which could appeal all mankind because of the desire to lay the foundations of a new society understanding in terms of both belief and morality. Koran conveyed the understanding of one god and its necessities through Prophet Muhammad and blended different types of literary styles of Arabic language such as repetition, te'kid and metaphors with methods such as inzâr-tabşîr, question-answer and narration with examples while training these first interlocutors who will set an example for later centuries. While doing all of these, Koran used gradual style and generated unique and radical changes in a very short period of time. Thus, a method of Islamic education emerged which will continue for centuries with the Medina period. Since it was the period of construction and the first invitation, very important innovations and radical changes were observed in the Meccan period. The method of the verses revealed in this period is a method that covers not only Muslims but also those who deny it. The Qur'an, which uses a unique style, contains very loud warnings against the stubborn society despite the verses sent down for the destruction of polytheism. In addition, it preferred an encouraging style to believers for believing and displayed good morals. The verses aimed at thinking in accordance with the religious situations of both belief groups presented different evidences to both believers and non-believers. Thus, the Qur'an has addressed every mind and level.

Key Words: Koran, The Meccan Verses, Education, Style, Gradual.

Structured Abstract

Our research subject is Meccan surahs and verses. The Meccan verses cover a process in which the belief in one God is introduced and basic moral principles are established. During the education phase, in which this new information was taught, people were tried to be persuaded with different styles. Thus, a new society with a completely different moral understanding was formed. For this reason, throughout our research, we studied to determine the types of styles in the Qur'an and how they could be used in religious education. We also compared them with modern education methods.

This study named "*The Educational Style of Meccan Surahs and Its Effect on People in the First Period*"; aims to determine what kind of a method was applied in these by examining the style and education process that the addressees showed in the period when the Meccan suras were revealed, taking into account their age, intelligence and environment.

Allah created human out of nothing and gave them some responsibilities. For this reason, he sent a guide while giving information about how the worldly life should be lived, and the addressees went through a certain education process through the Qur'an. In our research, it has been tried to examine how this method is reflected in practical life by emphasizing the contribution of the divine origin style to human education. In the next stage, the suitability of the divine style to today's practical life was examined and the importance of this was emphasized.

Emphasizing that the main subjects and principles of the religion of Islam were put in the Meccan verses, we tried to analyze them by giving examples under the headings of main and secondary topics. Similar verses on the same subject were brought together and the subject was looked at holistically. It was tried to focus on psychological analyzes by determining the reactions of people to the new religion. The styles related to how the Qur'an corrected bad habits in the period when it was revealed were determined and comparisons were made with the information in the field of modern education. In this context, we focused on what the mentioned verses can give us in terms of today's religious education and teaching method. Sebeb-i nüzûl

including historical events were used. Although the main subject of our research is the Meccan suras, we see that the style of the Qur'an continues in the same style in the Madani suras. For this reason, in our research, we have tried to include Madani suras and verses in order to draw attention to this when needed. In addition, the hadiths related to the subject were used extensively and an effort was made to understand the issue more clearly.

We see that the principles and methods developed systematically by modern education were used in the period when the Qur'an was revealed. As a matter of fact, Allah (c.c.) took into account their psychological state, environment, age and intelligence as a creator while educating his interlocutors; spreading this education process over time, making changes in style in line with the reactions and objections, making the education suitable for the conditions and situations. Language, poetry and literature were used as a tool to reach people because they were at the forefront at that time. This reality is also true today. This reality is seen as one of the factors that help the religious educator to have a command of both Arabic and his own language while educating people.

In the verses, Allah has presented evidences by drawing attention to His own existence and many theological issues. For example, he cited sky and earth as examples to point to the power of the creator. This and similar evidences were presented to the interlocutors both visually and audibly. In this respect, it has been determined that the use of visual and auditory materials during religious education has an important place.

Today, it is seen that the same subjects are told to people who are new to religion or have previous knowledge or some mistakes are made in terms of style. When the Qur'an is read carefully, we can see that a different style is used for Muslims and a different style for non-believers. In this context, while transferring religious knowledge to individuals, such as the method followed by the Qur'an; It would be correct to take into account the education period, age, intelligence, economic and social structure. In other words, it is thought that first of all, a person in the construction period should be conscious by introducing religion, and then it would be appropriate to talk about obligations. In addition to this, people who have had a certain religious education should be reminded of the orders of religion as and when necessary. This shows us how important needs-oriented education is. As time and interlocutors change, it is important to replace old methods with new ones in terms of creating more permanent effects.

Giriş

Sosyal yapıda zaman içinde meydana gelen farklılaşma anlamına gelen toplumsal değişim, insanlık mevcut olduğu müddetçe varlığını sürdürmektedir. Bunu sürdürürken de toplumların benimsemiş olduğu kültürel unsurlar, davranış kalıpları ve değer sistemlerinin varlığı söz konusudur.² Böylece her toplumda, tarihi gelişim süreci içerisinde farklı uygarlıklar, kültür ve dinlerle ilişki içerisinde girmek suretiyle

² Lütfi Sunar, "Değişim Sosyolojisi", *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*, İstanbul 2010, s. 6.

bünyesinde sosyo-kültürel içerikli değişimler ortaya çıkmaktadır.³ Din ve toplumsal yapı arasındaki etkileşim sosyolojik bir gerçeklik olduğu için⁴ vahyin inmiş olduğu Arap toplumu için de değişim kaçınılmaz bir durumdur. İslam, yeni din anlayışını sunduğu cahiliye dönemi Arap toplumunda büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Böylece yeni dine inanan veya inanmayan her iki kesimde de toplumu ilgilendiren ve değişikliklere neden olan dönüşümlerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bu değişiklikler Kur’ân’da iman ve küfür çerçevesinde ele alınmaktadır. Nitekim Kur’ân ilâhî emirlerin, Müslümanların imanını arttırdığını,⁵ kâfirlerin inkârlarına inkâr kattığını⁶ haber vermektedir. Bu bağlamda Mekkî sûreler belirlenerek dinî eğitimin temellerinin nasıl bir üslupla atıldığının öğrenilmesi yerinde olacaktır. Çünkü Mekkî sûreleri bilmek eğitim açısından ilk indirdiği dönemdeki hikmetleri ve sonraki dönem olan Medenî surelerle de ele alındığında eğitimin varmış olduğu tekâmülü ortaya koyar.⁷

Mekke halkı gelen vahyi her ne kadar Hz. Muhammed’e (s.a.v) isnat etse de yalanlayamamışlardır. Hatta Mekke’nin bazı ileri gelenleri kiskançlıktan dolayı iman etmediklerini itiraf etmişlerdir.⁸ Bu bağlamda değişim, dış kaynaklı (ilâhî) olduğu için Mekke toplumu açısından hızlı ve kalıcı olmuştur.⁹ Tarihi kaynaklar da bu değişimin toplum açısından dinî, siyasî, sosyal ve ekonomik alanda olumlu yönde muhataplarını ilerlemeye ve gelişmeye sevk ettiğini göstermektedir. Kur’ân, indirdiği dönemde muhataplarının her türlü özelliklerini dikkate alarak hedefini belirlemiş ve tek ilâh inancını Peygamber (s.a.v) aracılığıyla ulaştırmıştır. Kur’ân’ın hedefi, Allah’a inanan ve en güzel surette yaratılmış olmanın gerektirdiği anlayış bakımından evrensel ahlak kurallarına uygun insan modeli oluşturmaktır.

³ Ahmet Faruk Sinanoğlu, “Toplumsal Yapı ve Değişim”, *Hikmet Yurdu*, yıl:1, s. 2, Temmuz-Aralık, 2008, s. 18; Mehmet Yazıcı, “Toplumsal Değişim ve Sosyal Değerler”, *Turkish Studies*, Volume 8/8 Summer 2013, p. 1489-1501, Ankara-Turkey, s. 1490.

⁴ Ahmet Faruk Sinanoğlu, “Toplumsal Yapı ve Değişim”, s. 21.

⁵ Tevbe, 9/124.

⁶ Tevbe, 9/125.

⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, TDV. Yay., Ankara 2019, s. 60.

⁸ Bu itirafa örnek olarak Ebû Cehîl’in şu sözleri manidardır: “Bizler Abdu’l-Menâf oğulları ile şan ve şeref konusunda yarışıp durduk. Onlar yemek yedirdiler, biz de yedirdik. Onlar çeşitli görevler üstlendiler, biz de üstlendik. Onlar verdi, iyilik etti; biz de verdik, iyilik ettik. Develer üzerinde karşılıklı diz çöküp yarışanlar gibi yarışıp durduk. Şimdi onlar; “Gökten kendisine vahiy gelen bir peygamberimiz var” diyorlar. Biz bunu nasıl kabul ederiz? Onların bu çıkışlarına nasıl bir karşılık verebiliriz? Vallahi biz, ona asla inanmayacağız; onu asla tasdik etmeyeceğiz. Yapabileceğimiz tek şey budur. Abdu’l-Menâf soyuna itaat etmememiz olacak şey değil.” Muhammed İbn İshâk, *es-Sîre*, Dâru’l-fikir, Beyrut 1978, s. 249-250; Muhammed b. Ahmed İbn Hişâm, *es-Sîre*, Dâru’l-cil, Beyrut 1975, c. I, s. 275-276.

⁹ Toplumsal değişimlerde kaynak ve değişim birbiriyle sıkı ilişki içindedir. Eğer değişim dış kaynaklı ise toplumun yapısını değiştirir ve toplumsal kırılma meydana gelir. Lütfi Sunar, *Değişim Sosyolojisi*, s. 9-10.

Eğitim, belli amaçlara ulaşmak veya ulaştırmak için yapılan planlı ve kasıtlı etkinlikler şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁰ Din ve eğitimin kazandırmak istediği davranışlar neredeyse aynıdır.¹¹ Bu bağlamda İslam dini, dinamik yapısı ile işlevsellik kazanmak istediği için amaçlarını gerçekleştirme yolunda en büyük hedefi; manevi, dîni ve toplumsal devrim olmuş; hatta insanlık tarihinde kısa bir süre denilebilecek bir zamanda Mekke ve Medine döneminde büyük değişimler meydana getirmiştir. Ayrıca sağlamış olduğu düzen ve istikrar sayesinde de Mekke halkı için sosyal bir bütünleşme gerçekleştirmiştir. Çünkü Kur'ân, hukuk kurallarının çiğnendiği bir dönemde fakir-zengin, köle-hür, kadın-erkek demeden herkese kucak açmış böylece onları ortak bir düşünce etrafında toplamıştır. Bütün bu değişimleri gerçekleştirirken de indiği toplumun İslam dini ile örtüşen değerlerini dikkate almıştır. Çünkü değerler, toplumsal davranışta bulunurken insanlara neyin önemli, neyin önemsiz olduğu konusunda rehberlik etmektedir.

Allah Teâlâ, insanlara iyi ve kötünün ilham edildiğini bildirmekte ve onlara bu ikisinden birini seçme özgürlüğü tanıdığını ifade etmektedir:¹² *“Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsinin arındırma kurtuluşuna ermiştir.”*¹³ Âyet, ahlakî unsurların her insanda genel olarak varlığına dikkat çekerek mutluluğa ancak doğru yolu bulmakla ulaşılacağını aktarmaktadır. Ayrıca bu seçim özgürlüğüyle beraber, insan başıboş bırakılmadığı için, Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına uymanın önemi yeri geldikçe âyetlerde bahsedilmektedir.¹⁴

Kur'ân'nın ahlaka uymayan davranış açısından üzerinde durduğu konuların başında puta tapmak ve Allah'a şirk koşmak gelmektedir. Şirkin kendisi başlı başına ahlaksızlık olarak kabul edilmekte ve Allah'a şirk koşanların diğer bazı ahlakî davranışlardan da yoksun olacağı âyetlerde belirtilmektedir: *“Çünkü o, azamet sahibi Allah'a iman etmiyordu. Yoksulu doyurmaya teşvik etmiyordu.”*¹⁵ Bununla birlikte inananların kazanmış olduğu bazı ahlakî erdemliliklerden de şöyle bahsedilmektedir:

¹⁰ A. Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981, s. 57. Eğitimin amaçları hakkında detaylı bilgi için bkz. Şükrü Keyifli, “Eğitim ve Din Eğitimi”, *ÇÜİFD*, 2013, 13 (2), s. 111-112.

¹¹ Şükrü Keyifli, “Eğitim ve Din Eğitimi”, s. 118.

¹² Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kurân*, Dâru'l-hicr, Kahire 2001, c. XIV, s. 454-455; İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, Fârûku'l-hadîse, Kahire 2000, c. VIII, s. 399-400; Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşeri, *Tefsîru'l-keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûni'l-ekaâvil fi vücûh't-te'vil*, Mektebetü'l-ubeykât, Riyad 1998, c. IV, s. 759; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâru'l-fikir, Lübnan 1981, c. XXXI, s. 176-177.

¹³ Şems, 91/7-9. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, DİB Yay., Ankara 2006.

¹⁴ Kıyâme, 75/36; Bakara, 2/83; En'âm, 6/152; Hac, 22/30.

¹⁵ Hâkka, 69/33-34. Diğer âyetler için bkz. Bakara, 2/61, 90; Nisâ, 4/18; A'râf, 7/146; Fetih, 48/25; Fecr, 89/18.

“Şüphesiz, Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden, gizlice ve açıktan Allah yolunda harcayanlar, asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilirler.”¹⁶ Âyetlerde görüldüğü üzere ahlakî anlayış ve davranışın zeminine tevhîdi yerleştirmekle inanç ve ahlak arasında güçlü bir bağ kurulmuştur.¹⁷ Bu sebeple ahlakî en güzele doğru yönlendiren şeyin gerçekte tevhîd inancı olduğunu görmekteyiz. Her şeyi gören ve her şeyi duyan tek ilâh inancı,¹⁸ insanda oto kontrol oluşmasına yardımcı olabilmektedir: “Bilinmeyen nice hazineler ve görünmeyen gayb âleminin anahtarları O'nun yanındadır. Onları Kendisinden başkası bilemez. Karada ve denizde ne varsa hepsini O bilir. O'nun haberi olmadan bir tek yaprak bile düşmez. Yer altı tabakalarının karanlıkları içindeki tek bir tane, hâsılı yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.”¹⁹ Bu âyet, Allah'a (c.c) inanmış ve bunun bilinciyle bütün bir hayatını ahlakî açıdan ideale ulaşma gayreti içinde yaşamak isteyenler için insanlığa bir model sunmuştur.

Yeni dinin gelmesiyle birlikte zihniyet değişimi paralelinde Mekke'de büyük toplumsal değişiklikler meydana gelmiştir. İnanmayanlar her defasında alaycı sorularına cevap bulmalarına rağmen, inkârlarına bir neden bulamayarak inatlarında daha da ısrarcı olmuşlardır. Bu inkârın arkasında asıl sorunun maddi ve yönetim gücünü kaybetme korkusu olduğunu anlaşılmaktadır. Bunun da sonucu olarak, Hz. Peygamber'e (s.a.v) tâbi olanların sayıları arttıkça zaman içinde inkarcıların gücü zayıflamış ve yalnızlaşarak buldukları konumlarını maddi-manevi kaybetmişlerdir. Bütün bunlara rağmen, daha önceleri âyetleri yalanlayanlar Peygamber'in (s.a.v) doğruluğunu birçok vesileyle söylemek zorunda kalmışlardır: “Andolsun, eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?" diye soracak olsan mutlaka, "Allah" diyeceklerdir. O hâlde nasıl (haktan) döndürülüyorlar?”²⁰ Âyette de vurgulandığı üzere, Müşriklerin bile bile yalanlamaları akıllarıyla değil duygusal davranmalarına sebep olmuş ve yanlışlar birbirini takip etmiştir.

Kur'ân Allah inancının unutulduğu, insanın yaratılışıyla bağdaşmayan bir ahlakî anlayışın yaygın olduğu bir ortamda, yeni öğretileriyle insanlara rehberlik etmiştir. Böylece buldukları toplumdan ve cahiliye kurallarından bunalmış fakat çıkış yolu bulamayanlar için bir umut olmuştur. İnsanlık onuru için önemli olan bazı

¹⁶ Fâtır, 35/29.

¹⁷ Eren Selim, “Toplumsal Norm, Ahlak ve Din”, *CÜİFD*, XI/2, 2007, s. 292.

¹⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XI, s. 59; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. III, s. 237; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XIII, s. 11-12.

¹⁹ Enâ'm, 6/59.

²⁰ Ankebût, 29/61.

sıfatları insanlara tekrar kazandırmıştır: “*Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık.*”²¹ Allah Teâlâ, zulmün altında ezilenlere İslam’a mensup olmakla beraber kalplerine huzur vermiştir ve böylece gerçek mutluluğa ulaşmada yol gösterici olmuştur: “*İnananlar, Allah’ı anmakla gönülleri huzur bulan kimselerdir. Şunu iyice bilesiniz ki, gönüller ancak Allah’ı anmakla huzura erer.*”²² Ayrıca Allah Teâlâ’nın emirlerini yerine getirerek ve Allah’ın kontrolü altında oldukları bilinciyle, insanlığa yakışmayan davranışlardan da uzak durmuşlardır: “*Allah’tan korkarlar, O’nun beğenmeyeceği bir ahlak içerisinde bulunmaktan şiddetle sakınırlar.*”²³ Kısacası Kur’ân dinamik yapısıyla, hem Mekke halkı için hem de bütün inananlar için bir rehber ve doğru yol gösterici olmuştur ve öyle olmaya devam edecektir: “*Ey insanlar, Rabbinizden size bir öğüt, sinelerde olana bir şifa ve müminler için bir hidâyet ve rahmet geldi.*”²⁴ Daha nice güzel vasıflar kazanan bu insanlar, kendilerini zihni açıdan daha rahat hissetmişler, toplumla daha iyi kaynaşır olmuşlar ve iç huzuru elde etmişlerdir.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bu devrim niteliğindeki değişim için ilâhî bir üslup kullanılmıştır. İnanan-inanmayan fark etmeksizin Arap diline ve özelliklerine vakıf olan Mekke halkı, bu üslup ve dilin mükemmelliği karşısında hayranlığını gizleyememiştir. Arap dilinin edebî üslup çeşitleri ile gündelik konuşmalar birleştirilerek gerçekleşen bu üslup çeşidi, eğitim olarak büyük bir başarıya ulaşmıştır. Kurân’ın üslup çeşitlerinin farklı boyutları makale ve tez çalışmalarına da konu olmuştur.²⁵ Çalışmamızda, Mekkî sûrelerde dînî eğitim açısından örnek olabilecek bazı üslup çeşitleri belirlenerek âyetler incelenecektir. Kurân’ın uyguladığı bu eğitim metodundaki üslup çeşitlerini aşağıdaki başlıklar altında incelememiz mümkündür.

A-Tedricilik

Sözlükte “bir kimseyi bir şeye aşamalı biçimde yaklaştırmak ve alıştırmak” anlamına gelen tedricilik ıstılahta “hükümlerin ilâhî irade tarafından tebliğ süreci boyunca beşerî ve sosyal olgular dikkate alınıp peyderpey konulmasını” ifade

²¹ İsrâ, 17/70.

²² Ra’d, 13/28.

²³ Ra’d, 13/21.

²⁴ Yûnus, 10/57.

²⁵ Bkz. Celalettin Divlekci; Anlam-Üslup İlişkisi Bağlamında Kur’ân’ın Üslup Analizi, *AÜSBE*, Ankara 2009; Ahmet Erdoğdu, “Kuran Diyaloglarında Üslup Çeşitleri”, *GÜİFD*, Yıl: 2016, Cilt: 4, Sayı 1; Hatice Görmez, “Beşer Dilinin İmkânları ve Kur’an-ı Kerim’in Anlatım Üslubuna Dair”, *Journal of Islamic Research* 27/1 (2016): 27; Abdullah Aygün, “Değerler Eğitimi Açısından Erken Dönem Mekkî Ayet ve Surelerin Önemi”, 2. *Uluslararası Güneşli Sempozyumu Ahlaki Sorunlar Gençlik ve Değerler Eğitimi Bildiri Kitabı*, 2018, s. 178-200; Atilla Yargıcı, “Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, *İslâmî Araştırmalar*, 2004, Cilt: XVII, Sayı: 4, s. 281-294.

etmektedir.²⁶ Tadrîcilik, din eğitimi ve din öğretimini aynı anda yapmayı hedeflemektedir. Yani bireyin inandığı dinin gereklerini öğretirken din eğitimi ile, bu bilgilerin davranışlara dönüştürülmesi sağlanmış ve istenilen davranışlar kazandırılmıştır.²⁷ Puta tapan bir toplum olan Mekke halkı için İslam, büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir. Bu değişimin hemen anında gerçekleşmesini beklemenin hem yeni dine hem de muhataplara haksızlık olacağı aşikârdır. Eğitim, öğrenmenin oluşmasını sağlayan parçaların bütünleşmiş halidir.²⁸ Bu nedenle Kur’ân yirmi üç senede inzâl olmuş, böylece içindeki emir ve yasaklar daha kolay anlaşılır hale gelmiş ve zamanla da içselleştirilmiştir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: “*İnkâr edenler, "Kur’ân ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz, Kur’ân'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.*”²⁹ Âyetin de dikkat çektiği gibi bir konunun anlaşılması için zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu metot, ihtiyaca cevap veren ve muhatabın gereksinimlerini ortaya koyarken içinde bulunduğu birçok etkeni de dikkate almaktadır. Ayrıca tadrîcilik, Kur’ân’ın ezberlenmesini kolaylaştırmış ve her problemi en uygun yöntemle çözmeyi sağlamıştır.³⁰ Bir başka âyet ise bu eğitim metodunun öneminden şöyle bahsetmektedir: “*Hem o vahyi, insanların zihinlerine sindire sindire okuman için ve ihtiyaçlar gerektiğince bölüm bölüm indirdik.*”³¹ Bu âyet ilâhi kelâmın bir program ve hedef doğrultusunda indirildiğini apaçık ortaya koymaktadır. Zira Kur’ân indiği dönemle sınırlı kalamayacağı için ve gelecek nesillerin eğitimini de hedeflediği için peyderpey indirilmiştir.³² Bir bakıma geçen zamanla beraber, insanların yaşadığı sorunların ortak olması sebebiyle Mekki dönemde çözüm için temel çerçeve çizilmiştir. Burada öncelikle itikadî konuların üzerinde durulmuş ve alt yapının tesisinden sonra muhataplar, vahyin Medine dönemindeki ameli kısmında zorlanmamışlardır. Çünkü vahyin Mekki dönemi sahabeyi Medine dönemindeki ahkâm aşamasını kabul ve tatbik kıvamına getirmiştir.

Hayatın akışı içerisinde bulunan sorunlar karşısında Allah’ın rızası gözetilerek insanların eğitilmesi amaçlandığı için Kur’ân, birebir yaşanılan ve tecrübe edilen olaylar çerçevesinde inzâl olmuştur. Sahabenin hayatındaki değişiklere bakarak

²⁶ Talip Türkan, “Tadrîc”, *DİA*, İstanbul 2011, c. XL, s. 265.

²⁷ Şükrü Keyifli, “Eğitim ve Din Eğitimi”, s. 118.

²⁸ Sırrı Akbaba, “Eğitimde Motivasyon”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl:2006, Sayı: 13, s.108.

²⁹ Furkân, 25/32.

³⁰ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXI, s. 68; Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur’ân*, Minberu't-tevhîd ve'l-cihâd, Mısır ts., c. XVII, s. 53.

³¹ İsrâ, 17/106.

³² Muhsin Demirci, “Kur’ân Vahyinin Nüzûl Keyfiyeti ve Korunması”, *Diyanet İlmî Dergisi*, sayı:1, Ocak-Şubat-Mart, 2010 XLVI, s. 21; Muhsin Demirci, “Kur’ân’ın Nüzûl Sürecinde Tadrîcilik”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2002, Sayı: 9, s. 166.

tedrici metotla yapılan eğitimin faydasını görmek mümkündür.³³ Bilindiği üzere onlar Hz. Muhammed'in eğitiminden geçerken öğrendiklerini yaşamlarının her anına aktarmaya gayret etmişlerdir. Bu konu ile ilgili Abdullâh b. Mes'ûd, Hz. Peygamber'den (s.a.v) on âyet öğrendiklerini ve bu âyetleri iyice kavradıktan sonra diğer âyetlere geçtiklerini aktarmıştır.³⁴ Görülüyor ki sahabe zorluklara rağmen kendilerine sunulan bu kolaylığı çok iyi değerlendirmiş ve bilgi sahibi olduktan sonra bu bilgiyi eyleme dönüştürmüşlerdir. Böylece cahiliye döneminde kazanmış oldukları davranışlardan uzaklaşarak bambaşka kişiler olmuşlardır. Öyle anlaşılıyor ki Kur'ân bu metotla, tevhîd inancı merkezli hem itikadî hem de ahlakî açıdan yeni bir toplum inşasını gerçekleştirmeyi hedeflemiş ve bunu başarıyla sonuçlandırmıştır. Abdullâh b. Mes'ûd tedrici metodun pratikte sağladığı kolaylıkları ve ezbere değil de içselleştirerek yaşamanın önemini şu sözlerle anlatmaktadır: "Bize, Kur'ân'ın lafzını ezberlemek zor, onunla amel etmek ise kolay gelirdi; bizden sonrakilere de Kur'ân'ı ezberlemek kolay, onunla amel etmek ise zor gelmektedir."³⁵ Hasan Basrî (v. 110/728) de, Kur'ân okuyan kişinin mutlaka ahlakında ve amelinde bir değişiklik olması gerektiğini belirterek ilâhî kelamın insan hayatında ve davranışlarında ne kadar etkili olduğuna vurgu yapmıştır.³⁶ Kur'ân'da zaten âyetleri düşünerek manalarının öğrenilmesini istemektedir: "(Ey Muhammed!) Sana bu mübarek Kitabı, âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik."³⁷

Zamana yayılarak yapılan eğitime en güzel örnek olarak namaz eğitimini gösterebiliriz. Kişinin hayatında çok küçük yaştan itibaren var olan ve ömür boyu devam eden bu ibâdet sadece bilgide kalmamalı, aynı zamanda uygun bir eğitimle eyleme dökülerek ömür boyu sürmesi hedeflenmelidir. Mi'rac gecesinde namazın önce elli vakit farz kılındığını daha sonra ise beş vakite düşürüldüğünü şu hadis bizlere haber vermektedir: "(Ey Muhammed! Artık, nezdimizde (hüküm kesinleşmiştir) bu söz değiştirilmez. Bu beş vakit, (Rabbinin bir lütfu olarak on misliyle kabul edilerek) senin için elli vakit sayılacaktır."³⁸ İlk dönemde iki rekât kılınan namazlar daha sonra dört

³³ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, c. XVII, s. 65; Mesut Okumuş, "Kur'an'ın Tedrici Nüzül Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine", *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, 2013, Sayı: 27, s. 11-12.

³⁴ Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Merkez Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, Medine 1426, c. II, s. 226; ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, Mektebetü'l-vehbe, Mısır ts., c. I, s. 64.

³⁵ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, er-Risâle, Beyrut 2006, c. I, s. 40.

³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. XII, s. 87; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XX, s. 79; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XVIII, s. 189; ez-Zemahşerî, *Keşşaf*, c. V, s. 263.

³⁷ Sâd, 38/29.

³⁸ Ebû Abdullah b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru'l-âfâki'l-Arabiyye, Kahire 2009, Bed'ül-Halk, 6; Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 2010, İmân, 9; Muhammed b. İshâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Mektebetü'l-meârif, Riyad ts., Salât, 13.

rekâta çıkarılmıştır.³⁹ Bundan önce ise Hz. Muhammed (s.a.v) farz olmadığı halde namaz kılmaya başlamış ve sahabe de her anlamda kendilerine örnek aldıkları Peygamber’lerini (s.a.v) taklit ederek onlar da namaz kılmaya başlamışlardır. Böylece daha sonra gerçekleşen namazın farz olması Müslümanları zorlamamıştır.⁴⁰

Diğer bir örnek içkinin aşamalı olarak haram kılınmasıdır. İçkinin tadrîci olarak yasaklanması sarhoş edici şeylere mesafe koyulmasını öğütleyen şu âyetle başlar: “*Ve hurma ağaçlarının ve asmaların ürününden hem sarhoş edici içkiler hem de güzel, temiz rızıklar elde edersiniz: işte bunda da aklını kullanan kimseler için bir ders vardır!*”⁴¹ İçkinin zararları düşünüldüğü zaman, belki de ilk beklenen tavır hemen yasaklanması olabilirdi. Fakat içkiyi çok seven bir toplum için bu zor olacağı için⁴² ilk etapta muhataplar düşünmeye sevk edilmiştir. Mükemmeli hedefleyen Kur’ân, her seviyedeki insanları düşündüğü için olayı en temelinden ele alarak işlemeyi uygun görmüştür. Eğitimde hangi durumla karşılaşılsa karşılaşılsın sabrın öneminin ortaya çıktığını görmekteyiz. Nihai yasaklamanın Medine döneminde olduğunu düşünürsek bu çirkin alışkanlığın tamamen terkedilmesi için altı sene kadar süre tanındığı ortaya çıkmaktadır. Yasaklama âyeti⁴³ indiği zaman süreç içinde ahlakî olarak olgunlaşmanın gerçekleşmesi nedeniyle arayış içinde olan Ömer b. Hattab bu âyeti duyunca “Vazgeçtik Ya Rab” demiştir.⁴⁴

Yukarıda anlattıklarımız neticesinde İslam aleminde yöntem ve metot eksikliği ortaya çıkmaktadır. Kur’ân ezberlenmesinde bir sorun olmamakla beraber ameli kısımda sorunlar yaşandığını görmekteyiz.⁴⁵ Bu sorunu aşabilmenin en güzel yolu davranışın hızı, şiddeti ve sürekliliğini belirleyen (bireyin kişisel özellikleri) birtakım etkenler dikkate alınmalıdır.⁴⁶ Bu bağlamda hedef kitlenin kültürel, sosyal, ekonomik, psikolojik yanları dikkate alınmalı ve bunların yanında yaş, zekâ gibi unsurlar ön planda tutulmalıdır. Detaylara çok takılmadan İslam’ın üzerinde durduğu

³⁹ Buhârî, *Salât*, 1.

⁴⁰ Muhsin Demirci, “*Kur’ân’ın Nüzûl Sürecinde Tedricilik*”, s. 188.

⁴¹ Nahl, 16/67. İbn Kesir, *Tefsîru Kur’âni’l-a’zîm*, c. VIII, s. 279; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşr., İstanbul 1979, c. V, s. 3082.

⁴² Necdet Ünal, “Kur’an’ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma”, *Kelam Araştırmaları*, 9:2 (2011), s. 156.

⁴³ Mâide, 5/90-91.

⁴⁴ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, Mektebetü’l-asriyye, Beyrut ts., Eşribe, 3670; Ahmed b. Şuayb el- Horasânî en-Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî*, Dâru’l-ma’rife, Beyrut 2007, Eşribe, 7; Ali b. Ahmed el- Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl*, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 1991, s. 209; Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu’t-Taberî*, Dâru’l-ma’rife, Kahire ts., s. 557-558.

⁴⁵ Mehmet Soysaldı, “Günümüzde Kur’ân’ın Anlaşılması”, *İslami Araştırmalar*, Ankara 2011, c. XIV, sayı: 1.

⁴⁶ Sırrı Akbaba, “Eğitimde Motivasyon”, s. 343.

esaslara dikkatler çevrilmelidir.⁴⁷ Ayrıca hangi kitleye ne anlatılmak isteniyorsa belli plan çerçevesinde hareket etmek gerekmektedir. Bunu yaparken de metotta, muhtevada ve muhatapta tedricilik yöntemine göre bir yol takip edilmesi uygundur.⁴⁸ En uç noktada bile tedrici metodu takip etmenin mümkün olduğunu şu hadisten anlıyoruz: Gencin biri gelip “Ya Rasûlallâh, zina için bana izin ver, dedi. Orada bulunanlar gencin bu sözlerine tepki gösterdi fakat Hz. Peygamber (s.a.v) müdahale ederek genci yanına oturttu ve ona şunları anlattı: Bu işin annene yapılmasını ister misin? diye sordu. Genç, vallahi hayır, cevabını verdi. Hz. Peygamber (s.a.v), başkaları da anneleri için buna razı olmaz. Aynı şekilde, kızım için kabul eder misin? Kız kardeşin için... ? Halan için... ? Teyzen için... ? Kabul eder misin? diye sorar. Her seferinde, vallahi hayır, cevabını alınca, Hz. Peygamber (s.a.v): Başkaları da buna razı olmaz, der ve sonunda elini gencin üzerine koyup: Ya Rabbi, bu gencin günahlarını affet, kalbini temizle, onu zinadan koru, diye dua eder. Genç de bundan sonra hiçbir kötü temayül göstermez.” Hz. Peygamber (s.a.v) gencin anlayacağı seviyeye inerek onunla konuşmuştur. Nitekim o bir başka hadisinde de şöyle buyurmuştur: “Biz peygamberler, insanlarla zekâ seviyelerine uygun olarak konuşmakla emrolunduk.”⁴⁹

B-Küllîlik

Küllî sözlükte “bütün, hepsi, tamamı” mânasına gelmektedir.⁵⁰ Kaide ise “binanın üzerine dayandığı temel, bir şeyin aslı, esası” gibi anlamlara sahiptir.⁵¹ Küllî kaideleri belirlemede kaynak Kur’ân ve sünnettir.⁵² Bu iki kaynak aracılığıyla tespit edilen İslam’ın prensipleri, fıkhıta hukuk kuralı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda küllî kaideler denildiği zaman, İslam’ın inanç bakımından vazgeçilmezleri ve imanın gerektirdiği temel ilkeler kastedilmektedir. Küllî kaidelerden bir kısmını Cibrîl’in (a.s.) insan kılığında gelerek İslam’ın olmazsa olmazlarını Hz. Muhammed’e (s.a.v) anlattığı Cibril hadisinde görmek mümkündür.⁵³ Bu hadiste ikisi arasında şöyle bir diyalog geçmiştir:

⁴⁷ Şevki Saka, “İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi”, *AÜİFD*, cilt:42, sayı:1, 2011, s. 65.

⁴⁸ Cem Zorlu, “Tebliğde Öncelik ve Tedricilik”, *Kutlu Doğum 2003: İslam’ın Güncel Sunumu*, Ankara 2006, s. 236-248.

⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 23; İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ ve Muzilu’l-ilbâs*, Mektebetü’l-Kudûs, Beyrut 1988, c. I, s. 195.

⁵⁰ Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *et-Ta’rifât*, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 1983, s. 186; Muhammed A’lâ et-Tehânevî, *Keşşâfü Istulâhâti’l-Fünûn ve’l-Ulûm*, Dâr Lübnan Nâşirûn, Beyrut 1996, c. II, s. 1376; Ömer Mahir Alper, “Küllî”, *DİA*, Ankara 2002, c. XXVI, s. 539.

⁵¹ Mustafa Baktır, “Kaide”, *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV, s. 205.

⁵² Abdullah Demir, “Küllî Kaidelerin Hukuk Kaynağı Olarak Değeri”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, Özel Sayı 1, s. 2-3.

⁵³ Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü’s-Serahsî*, Dâru’l-ma’rife, Beyrut ts., c. I, s. 287, 353; Fuat Karabulut, “Cibril Hadisi ve Eğitsel Değeri”, *CÜİFD*, 2012, Cilt: XVI, Sayı:

Cebrâil: İman nedir?

Hız. Muhammed (s.a.v): İman Allah'a, meleklerine, Allah'a kavuşmaya, peygamberlerine ve öldükten sonra dirilmeye inanmandır.

Cebrâil: İslâm nedir?

Hız. Muhammed (s.a.v): İslâm Allah'a ibâdet edip hiçbir şeyi O'na ortak koşmaman, namazı kılman, farz edilmiş zekâtı vermen, Ramazan'da oruç tutmandır.

Cebrâil: İhsan nedir?

Hız. Muhammed (s.a.v): İhsan Allah'ı görüyormuş gibi ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da şüphesiz O seni görmektedir.⁵⁴

Hadisin işaret ettiği üzere İslam dininin asli ve vazgeçilmez kaidesi Allah'ın tek olması ve eşi benzerinin olmamasıdır. Tevhîd, Müslüman olmanın ilk şartı olup kalben tasdiki gerektirmektedir.⁵⁵ Müşrikler daha önce de ismen bildikleri Allah'ı, yeni vasıflarıyla merak etmişler ve kendileri için önemli olan neseb konusunda sorular sormuşlardır. Bu soruların neticesinde de cevaben İhlâs Sûresi nâzil olmuştur.⁵⁶ İhlâs Sûresi bu soruları kati bir dille reddeder ve ilâhın tek olduğuna vurgu yaparak Allah'ın Zât'ını tanıtır: *“De ki: O Allah'dır, bir tekdir, Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir). O doğurmamıştır ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey Onun dengi (ve benzeri) değildir.”*⁵⁷ Dinin özü bu sûrede veciz bir şekilde özetlenerek Allah'a şirk koşmanın kabul edilemeyeceği ifade edilmiştir. Kimse ona denk olamayacağı için de ibâdet sadece ona yapılmalıdır. Bunları inkâr edenlerin de affedilmeyeceği haber verilir:⁵⁸ *“Onlara bağışlama dilesen de dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez.”*⁵⁹

Mekkî sûreler inşa dönemini temsil ettiği için, bu sûrelerin temel konusu tevhîddir. Allah'a inanmanın getirdiği bazı sorumluluklar bulunmaktadır. Bunların başında da Allah'a imandan sonra meleklerle, indirilen kitaplara, geçmiş bütün

1, s. 428; Ayrıca bkz. Bekir Tatlı, “Buhârî (v. 256) Öncesi Dönemde Cibrîl Hadisi ve Metin Tahlilleri”, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 8, Sayı: 22.

⁵⁴ Buhârî, *İmân*, 37; Müslim, *İmân*, 1.

⁵⁵ et-Tehânevî, *Keşşâf*, c. II, s. 568; Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, *el-Fıkhü'l-ekber*, Mektebetü'l-furkân, İmarat 1999, s. 5.

⁵⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XXIV, s. 727-728; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. XIV, s. 513; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. VI, s. 460; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXXII, s. 176.

⁵⁷ İhlâs, 112/1-4.

⁵⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XXIII, s. 400; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. II, s. 294; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXX, s. 547.

⁵⁹ Münâfikûn, 63/6. ilgili diğer âyetler için bkz. Şems, 91/9-10; Nisâ, 4/48; Muhammed, 47/34; Tevbe, 9/80.

peygamberlere, âhiret gününe ve hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman etme gelmektedir.⁶⁰ İslam dininin eğitim aşamasında, itikâdî konuları zamana yayarak öğretmediğini görmekteyiz. Bilakis Allah'tan başka tapılan bütün varlıklar reddedilerek keskin bir bıçak gibi o varlıklarla ilişkinin kesilmesi emredilmiştir.⁶¹

Peygamberlere iman ilâhî dinlerin en önemli şartlarından biridir. İman ederken de onların arasında ayırım yapmadan iman edilmelidir:⁶² “*De ki: "Biz Allah'a iman ettik. Bize indirilen vahye, İbrahim'e, İsmail'e İshak'a, Yâkub'a ve torunlarına indirilen keza Musa'ya, İsâ'ya, hâsılı bütün peygamberlere Rab'leri tarafından verilen vahiylerle de iman ettik. (Peygamberlikleri noktasında) onlar arasında hiçbir ayırım yapmayız ve biz yalnız Allah'a teslim oluruz.*”⁶³ Kur'ân'ın çoğu yerinde bahsi geçen peygamberlere iman, dinin kaynağına da işaret etme açısından oldukça önemlidir. Çünkü onlar Rab'lerinden aldıkları emir ve nehiyleri insanlara ulaştırmak için seçilmiş elçilerdir.⁶⁴ Bu elçileri inkâr etmek tebliğ ettikleri hükümleri reddetmeye kadar gider. Bu ise bir bakıma Allah'a imanın aslı, peygamberlere iman olduğu için dinin inkârı anlamına gelmektedir.⁶⁵

Allah Teâlâ insanların başıboş yaratılmadıklarını haber vermektedir: “*İnsan, başıboş bırakılacağını ve dilediği gibi hareket edebileceğini mi sanır?*”⁶⁶ Bu âyet aslında şu sorunun cevabı olarak gelmiştir: *يَسْأَلُ أَيَّانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ* “ve (istihza ile) sorar: “*Şu Kıyâmet Günü ne zaman gelecekmiş?*”⁶⁷ Bu cevaptan da anlıyoruz ki âhirete inanmayanlar kendilerine bir sorumluluk yüklenilmediğini düşünerek kıyâmet gününü yalanlamışlar ve buna paralel olarak da Rasûlullâh'a (s.a.v) ve O'nun getirdikleri emir ve yasaklara da inanmamışlardır.⁶⁸ Bu iki âyet Peygamber'in (s.a.v) tebliğ görevinin önemine dikkat çekmektedir. Çünkü âhiret hayatı gaybî haberleri barındırdığı için onun hakkında bilgileri ancak elçi aracılığıyla öğrenebiliriz. Böylece bu görevin ne kadar hayati öneme sahip olduğu da anlaşılmaktadır.⁶⁹ Allah Teâlâ, âhiret hayatı hakkında gelen soruların cevaplandırılmasını Peygamber'den (s.a.v) istemektedir: *وَقَالُوا أَيُّدَا كُنَّا عِظَامًا وَرَفَاتًا إِنَّا لَمُبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حديدًا* “*Ve onlar (bir de şöyle) diyorlar: Demek biz kemiğe, toza toprağa dönüştükten sonra, gerçekten*

⁶⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XIX, s. 225-226.

⁶¹ Haşr, 59/23; Duhân, 44/8; Fussilet, 41/6; Müzzemmil, 73/9; Zümer, 39/6.

⁶² et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. V, s. 554; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. II, s. 60; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. VI, s.460; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. VII, s. 111.

⁶³ Âli İmrân, 3/84; Ayrıca bkz. Bakara, 2/286.

⁶⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XXIII, s. 526; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. XIV, s. 513; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXX, s. 233.

⁶⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. VIII, s. 136.

⁶⁶ Kıyâme, 75/ 36.

⁶⁷ Kıyâme, 75/ 6.

⁶⁸ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c.VI, s. 272.

⁶⁹ Ömer el-Eşgar, *er-Rusûl ve'r-risâlat*, Mektebetü'l-felâh, Kuveyt 1985, s. 16.

yepyeni bir yaratma eylemiyle diriltileceğiz, öyle mi? De ki: "İster taşa dönüşün ister demire"⁷⁰

İman etme hususunda öncelik Allah'a iman etmektir. Diğer iman edilecek hususlar ise hem Allah'a iman ile hem de kendi aralarında birbirleriyle irtibatlıdır. Bu nedenle eğitim aşamasında Allah tanıtıldıktan sonra diğer iman konularının beraber aktarılması uygun olacaktır. Çünkü imana temel teşkil eden tevhîd olmadan diğer öğelere imanın bir anlamı kalmamaktadır. Dikkate değer bir başka durum da tek ilâha imanı konu alan âyetlerde kademeli bir anlatımının olmadığıdır. Bu sebeple iman edilmesi gereken şeyler bir bütün olarak Kur'an ve sünnette geçtiği üzere zamana yaymadan anlatılmalıdır. Çünkü Allah Teâlâ'ya iman ve ona ibâdet İslam'ın temelini oluşturmaktadır. Temel iman konuları hemen anlatılarak ve içselleşmesi sağlanarak diğer konulara geçilmelidir. Bu anlatım sürecinde muhatapların özellikleri her ayrıntısıyla dikkate alınmalıdır. İman konulu âyetlerin geneline bakıldığında, soru-cevap (Cibrîl hadisinde olduğu gibi) ve tartışma metotlarının kullanıldığını görmekteyiz. Böylece farklı metotlar kullanılarak konu daha detaylı aktarılmış ve muhataplara kendi seviyelerine hitap ederek fikrî açıdan başka başka seçenekler sunulmuştur.

C-Tehaddî

Sözlükte "bir kimse ile muâraza, münâkaşa etmek ve meydan okumak"⁷¹ gibi anlamlara gelen tehaddî kelimesi, Kur'an'ın üslup açısından öne çıkan özelliklerinden biri olup muhataplarına itirazları ve iddiaları çerçevesinde meydan okumasıdır.⁷² Mekkî ayetlerin neredeyse hepsinin tehaddî üslubuna sahip olduğunu görmekteyiz.⁷³ Allah Teâlâ bu ayetlerle kibir ve gururdan dolayı inkârda inat edenlere meydan okuyarak onları psikolojik olarak zayıflatmış ve acizyetlerini ortaya koymuştur. Hz. Muhammed'in (s.a.v) en büyük mucizesi Kur'an'dır ve onun en kuvvetli tartışma ve savunma dayanağıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Hiçbir Peygamber gönderilmemiştir ki, ona insanları imana getirecek bir âyet (mucize) verilmemiş olsun. Bana verilen de Allah'ın gönderdiği (Kur'an) vahiydir. Onun için

⁷⁰ İsrâ, 17/49-50. İlgili diğer âyetler için bkz.; Teğâbün, 64/7; İhlâs, 112/1; Sebe, 34/30; Neml, 64/27; Ankebût, 29/19.

⁷¹ Halîl b. Ahmed Ferâhîdî, *Kitâbü'l-a'yn*, thk. Abdülhamîd Handâvî, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003, s. 296; Cemaluddîn Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dârü'l-meârif, Kahire ts., s. 808.

⁷² Muhammed Abdulazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*, Dârü'l-kütübi'l-Arabî, Beyrut 1995, c. I, s. 253; Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'an", *DİA*, İstanbul 2000, c. XXI, s. 403.

⁷³ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Mekkî Süre ve Ayetlerde Tahaddî ve Belağat", *Kur'an Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, 29 Haziran-01 Temmuz 2012 Çorum, 2013, s. 66.

kıyâmet günü ümmetimin diğer Peygamberlerin ümmetinden sayıca çok olmasını ümit ederim.”⁷⁴

Hız. Peygamber (s.a.v) kendinden emin bir şekilde müşriklerle tartışırken hep Kur’ân’dan örnekler vererek ikna çalışmalarına devam etmiş ve açıklamalarda bulunmuştur. Müşrikler kendilerine, önceki insanların masallarını dayanak olarak gördükleri için ve bunlar kaynak açısından bir delil makamında olmadığından kaybetmeye mahkûm olmuşlardır. Ayrıca Arapçaya hakimiyetlerinden dolayı sahip oldukları öz güvenin aksine hiçbir meydan okumaya cevap verememişler ve Kur’ân’ın aynısını getirememişlerdir.⁷⁵ Kur’ân’ın luğavî mucizesiyle yetinmeyip hissi mucize talep etmekten de geri kalmamışlardır.⁷⁶

Müşriklerin özelinde buradaki asıl sorun, kişinin kendi kendine yetebilme duygusuyla beraber var olan kibridir. Bu ahlakî özelliğin çirkinliğinden dolayı da cevap sert bir meydan okuma üslubunda gelmiştir. Kur’ân muarızlarına dört aşamada meydan okumuştur. Öncelikle Kur’ân’dan daha üstün bir kitap getirilmesi istenmiştir.⁷⁷ “*De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah katından, doğruya bu ikisinden (Tevrat ve Kur'an'dan) daha çok ulaştıran bir kitap getirin de ben ona uyayım.”*⁷⁸ Allah Teâlâ, ikinci defasında Kur’ân’ın hepsini,⁷⁹ üçüncü defasında on sûrenin benzerini,⁸⁰ dördüncü defa da ise bir sûrenin benzerini⁸¹ getirmelerini inanmayanlardan istemiştir. Sonucun beklenildiği gibi gerçekleşeceği Allah (c.c) tarafından şöyle zikredilmiştir: “*De ki: Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur’ân’ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.*”⁸²

Tehaddî, birçok anlatımdan sonra fayda elde etmenin imkansızlığı durumunda ve restleşmelerin olduğu sert tartışma ortamlarında kullanılacak bir metottur. Çünkü kendilerine çeşit çeşit deliller sunulduğu halde kibirlerinden ödün vermeden itiraza devam eden kimseler, asla denk olamayacakları bir otoriteye karşı savaş açmışlardır. Örneğin Ebû Cehîl, dini yaşamak isteyenlere zorluklar çıkarmış ve İslam’ın en önemli ibâdetlerinden biri olan namazın kılınmasına engel olmaya

⁷⁴ Buhârî, *Fedâilü'l Kur'ân*, 1.

⁷⁵ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, c. XVII, s. 53.

⁷⁶ İsrâ, 17/59-60; Yûnus, 10/96-97.

⁷⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, MÜİFV, İstanbul 2015, s. 194.

⁷⁸ Kasas, 28/49.

⁷⁹ Tûr, 52/34.

⁸⁰ Hüd, 11/13.

⁸¹ Yûnus, 10/38.

⁸² İsrâ, 17/88; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XV, s. 75; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. XIV, s. 513; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c.VI, s. 460; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXXII, s. 176.

çalışmıştır.⁸³ Akabinde de şöyle bir meydan okuma ile yüz yüze kalmıştır: “Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarsınız. O zaman gitsin de taraftarlarını çağırın. Biz de zebanileri çağırırız.”⁸⁴ . لَنَسْفَعْنَ ifadesi ile aslında kendini her şeye muktedir zanneden Ebû Cehîl’in asla bunu yapamayacağını söyleyerek itibarını da sarsmaktadır. لَنَسْفَعْنَ kelimesi, manasının şiddetine delalet edercesine ses ahenginde bir sertlik vardır. İnsanın kibrini temsil eden ve başının önünde bulunan (نَاصِيَةٍ) perçemlerini yani yalancı sahibini değersiz bir varlık olarak hem de hiç fark etmeden en aşağı seviyeye indirileceği haberi verilmektedir.⁸⁵ “Bir anda çekmek” manasına gelen لَنَسْفَعْنَ, hemen olup bitiverecek bir hesaptan sonra Ebû Cehîl’in yerinin Cehennem olduğunu belirtmesi açısından da dikkat çekicidir. Ayrıca bu fiili bizzat Allah’ın kendine atfetmesi, Hz. Peygamber’in (s.a.v) arkasındaki gerçek gücün kudretine dikkat çekmek içindir.⁸⁶ Böylece gurur duydukları şan ve şöhet ellerinden alınacak ve tehditler savurmaktan vazgeçeceklerdir.

Tehaddî, psikolojik bir savaş olduğu için kiminle ve eğitimin hangi aşamasında yapılması gerektiği dikkatlice incelenmelidir. Çünkü bu üsluba, yoğun uğraşlardan sonra artık bir çözüm yolu kalmadığında müracaat edilebilir. Ayrıca tehaddîye muhatap olan kişilerin en önemli özelliği kibirleri ve servetlerine olan sonsuz güvenleridir. Bütün bunların yanında inananlara dînî yaşantılarında zorluk çıkartmaları da diğer bir husustur. Böyle bir durumda Hz. Peygamber’in (s.a.v) nasıl davrandığı ve Kur’ân delillerini nasıl kullandığını incelemek en doğrusu olacaktır.

D-İnzâr ve Tebşîr

İnzâr sözlükte “korkulu bir şeyi haber vererek sakındırmak”⁸⁷ demek olup “sevindirici haber verme”⁸⁸ anlamındaki tebşîrin zıddıdır. Kâfir ve Müslümanlar için ayrı ayrı kullanılmış olan bu iki üslup eğitimde kişilerin farklılıklarının ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü Allah’a iman eden ve onun rızası için hayatına çeki düzen veren bir Müslümanı korkutmak uygun düşmemektedir. İslam’ı inkâr eden ve Peygamber (s.a.v) ile alay eden kâfire ise tebşîr üslubu yerinde olmayacaktır. Bu nedenle Kâfirlerin inatçı tutumlarına karşı inzâr metodu; Müslümanlar için ise iman etmeleri nedeniyle umut içeren tebşîr metodu

⁸³ Tirmizî, *Tefsir*, 3346; Müslim, *Sifâtu ’l-Munâfikun*, 38; et-Taberî, *Câmiu ’l-beyân*, c. II, s. 216; et-Taberî, *Câmiu ’l-beyân*, c. XIV, s. 538.

⁸⁴ Alak, 96/15-18.

⁸⁵ İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Meâni ’l-Kur’ân ve i ’râbihü*, Âlemü’l-kütüb, Beyrut 1988, c. V, s. 345.

⁸⁶ er-Râzî, *Mefâtihu ’l-ğayb*, c. XXXII, s. 23; Seyyid Kutub, *Fî zilâli ’l-Kur’ân*, c. VI, s. 12.

⁸⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü ’l-a’yn*, c. IV, s. 209; İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, s. 4391.

⁸⁸ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü ’l-a’yn*, c. I, s. 141; İbn Manzûr, *Lisânü ’l-Arab*, s. 287.

kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) de bu üslubu kullandığını görmekteyiz. Zira o, Müslümanları cennetle müjdeleyen kâfirleri Cehennem ateşi ile korkutmuştur.⁸⁹

İslam eğitiminin öncelikle önem verdiği şey kolaylaştırma ve sevdirmedir. Nitekim bu konuda Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”⁹⁰ Eğitimde amaç bilgilerin içselleştirilerek kişinin kalbine işlenmesidir. İslam'ın temelleri mevcut bütün varlıkların korku içinde değil umut içinde yaşamaları üzerine kurulmuştur. Kur'ân, Müslümanların umutsuzluğa kapılmamaları için birçok müjdeleyici âyetlerle doludur: “Gerçek şu ki, bu Kur'ân o dosdoğru olan yolu göstermekte; dürüst ve erdemli davranışlar ortaya koyan müminlere, ödülleri çok büyük olacağını müjdelemektedir.”⁹¹ Bir diğer âyette ise şöyle denilmektedir: “(O halde,) müminlere kendilerini Allah'tan büyük bir lütf beklediğini müjdele.”⁹²

Allah Teâlâ kendisine rahmeti yazarak⁹³ aslında, kullarına nasıl yaklaşılması gerektiği hususunda yol göstermektedir. Bu bağlamda O, neredeyse her olumsuz konuda mü'minlere çıkış yolunu gösterir ve hemen ardından müjdeli haberler sunar. Bunları genel olarak birkaç maddede toplamak mümkündür:

a. Kur'ân, günah işleyerek kendine zulmedenlere bir çıkış yolu ve eşi benzeri olmayan mükemmel bir umut ışığı sunar: “De ki: “Ey çok günah işleyerek kendi öz canlarına kötülük etmede ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah bütün günahları affeder. Çünkü O, çok affedicidir, merhamet ve ihsanı fazladır.”⁹⁴ Bu âyette, günahtan dolayı tövbe edilmesi durumunda affedileceği müjdesi verilmiştir. Âyette geçen عِبَادِي kelimesinin Allah'a (c.c.) izafe edilmesi mü'minlerin azaptan emin olduklarının işaretidir.⁹⁵ Âyet hataların bağışlanması için verilen zamana dikkat çekmektedir. Ayrıca “rahmet” kelimesinin Allah lafızıyla birleştirilmesi kullarının hatalarına rahmetle cevap verileceğine bir vurgudur.⁹⁶ İbn Abbâs bu âyetin sebebi nüzülü hakkında şöyle demiştir: “Şirk ehlinde çok insan öldüren ve çok zina eden bir grup Hz. Peygamber'e (s.a.v) gelip:

⁸⁹ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XIII, s. 9.

⁹⁰ Buhârî, *İlim*, 12; Müslim, *Cihâd*, 6.

⁹¹ İsrâ, 17/9.

⁹² Ahzâb, 33/ 47.

⁹³ En'âm, 6/54.

⁹⁴ Zümer, 39/53.

⁹⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXVII, s 23.

⁹⁶ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbü'hi*, c. IV, s. 357; Muhyiddin Derviş, *İ'râbü'l-Kur'ân ve beyânühü*, Dâr İbn Kesir, Beyrut 2005, c. VI, s. 501.

“Sen, güzele davet ediyorsun. Bize öyle bir haber bul ki, onu işlediğimiz zaman günahlarımıza kefarete olsun.” dediler ve bunun üzerine bu âyet indi.”⁹⁷

b. Geçmişte başka varlıklara ibâdet eden ve daha sonra tek Allah’a yönelenlerin affedilmesi: “*Şeytani güçlere kulluk yapma (eğilimin)den kaçınanlara ve Allah'a yönelenlere (öteki dünya için mutluluk) müjdeleri vardır. Öyleyse bu müjdeyi kullarıma ver.*”⁹⁸ Bu âyette geçen الطَّاعُونَ “Şeytani güçlere” kelimesiyle Allah Teâlâ, mübalağalı bir anlatımı üslubunu kullanmıştır.⁹⁹ Burada Allah’tan uzaklaştıran her türlü tâğûttan sakınmak emredilmiştir. Böylece kim Allah’ın kitabına uygun bir hayat yaşarsa onu âhirette sınırsız mükâfatlar beklemektedir.¹⁰⁰ Bu âyet, üç kişi hakkında inmiştir. Onlar cahiliye devrinde “Lâ ilâhe illallâh” diyen Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Ebû Zerr el-Ğıfârî ve Selmân-ı Fârisî’dir.¹⁰¹ Daha geniş manada doğru olan ise bu âyetin hem onlara hem de onlar gibi tâğûta ve putlara tapınmaktan sakınıp Allah’a dönen herkese şamil olmasıdır.¹⁰²

c. Âhîret hayatında sınırsız mükâfatların olacağı müjdesi: “*Onlar iman etmiş ve Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır. Onlar için hem bu dünya hayatında hem de sonraki hayatta müjdelere var. Ve Allah'ın vaatlerinde asla bir değişme olmayacak (olduğuna göre), işte budur en büyük zafer, en büyük başarı!*”¹⁰³ Bu âyette geçtiği üzere kalplerinde Allah sevgisi olanlar için müjde hem âhirette hem de dünyada olabilmektedir. Bu mükâfatların gerçekleşmesi ise kesindir. Ebû Zerr, Allah için yapılan bir şeyin nasıl olur da insanların sevgisini kazanmaya vesile olabileceğini sorduğunda Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle cevap verir: “O müjdenin mü’minler için hemen olan halidir.”¹⁰⁴

d. Kur’ân’a tâbi olanlara ve görmediği halde Allah’a iman edenlere müjdelere vardır: “*Sen ancak Zikr'e (Kur'ân'a) uyanı ve görmediği hâlde Rahmân'dan korkan kimseyi uyarırsın. İşte onu bir bağışlanma ve güzel bir mükâfatla müjdele.*”¹⁰⁵ Âyette gelen “تَنْذُرٌ” kelimesi müzâri bir fiil olduğu için devamlılığı göstermekte olup

⁹⁷ Buhârî, *Tefsîr*, 18, *Edeb*, 20, *Hudûd*, 25, *Diyât*, 27, *Tevhîd*, 7, Müslim, *Îmân*, 12; Ebû Dâvûd, *Talak*, 13; Tirmizî, *Tefsîr*, 9; es-Süyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nuzûl*, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut 2002, s. 223; el-Vâhidî, *Esbâbu'n-nuzûl*, s. 384.

⁹⁸ Zümer, 39/17.

⁹⁹ Muhyiddîn Dervîş, *Î'râbü'l-Kur'ân ve beyânühü*, c. VI, s. 493.

¹⁰⁰ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbüühü*, c. IV, s. 349; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXVI, s. 262.

¹⁰¹ es-Süyûtî, *Lubâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nuzûl*, s. 222; el-Vâhidî, *Esbâb'ı-nuzûl*, s. 382.

¹⁰² İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. XII, s. 118-119.

¹⁰³ Yûnus, 10/64.

¹⁰⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XII, s. 225; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XVII, s. 134; Muhammed b. Muhyiddîn Ebû's-Suûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Mektebetü'r-Riyâdî'l-hadîs, Riyad ts., c. II, s. 286.

¹⁰⁵ Yâsîn, 36/11.

uyarının ancak Kur'ân'ı rehber edinmek isteyenleri etkileyeceğini göstermektedir. Onu rehber edinenler için de bağışlanmanın yanında cennet mükâfâtı da vardır.¹⁰⁶

e. Ahlakî bir öğüt kitabı olan Kur'ân, eğitim sürecinde tavsiyelere uyan mü'minlere müjdeler sunmaktadır: “*Alçak gönüllüleri müjdele*”¹⁰⁷ Âyet Allah Teâlâ'ya itâat ve ibâdet eden kimselere çeşitli müjdelerin olduğunu haber vermektedir. Müjde kibirden uzak olup mütevâzı olan ve inanma huzuruna erişenleri ödüllendirmeyi ifade etmektedir. Bu ödül ise hayallerle sınırlanamayacak kadar büyüktür.¹⁰⁸

Kur'ân'da olumlu tasvirlerin yanında inkâr edenlere yönelik uyarı ve korkutma maksatlı âyetler bulunmaktadır. Bu uyarılar, gâyet kibar fakat aynı zamanda inanmayan bir insanı çileden çıkaracak kadar da rahatsızlık vericidir. Bir bakıma kâfirlerin ve müşriklerin özgürce seçme haklarının bulunmasının yanında bu seçtikleri davranış ve düşünüş biçimlerinden hesaba çekilecekleri bildirilmiştir:

a. “*Ey Muhammed! Biz, Allah'a karşı gelmekten sakınanları Kur'ân ile müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık.*”¹⁰⁹ Bu âyette iki zıt fikir sahibi kişi karşılaştırılmaktadır. Allah rızasını gözetenlere müjdeler varken; Allah'a inanmayan ve düşmanlığı çok ileri düzeyde yapan Mekke halkı için de sınırsız tehditler olduğu haber verilmektedir. Ayrıca âyet düşünmeye ve tefekküre davet etmektedir.¹¹⁰ İnsana verilen en büyük nimet olan aklın varlığının bir göstergesi olan düşünmek ve anlamak, istenilen bir davranış biçimidir. Kur'ân'da her bir konu açık şekilde izah edildiği ve anlaşılmayan bir husus kalmadığı için inanmayanların herhangi bir mazeret sunma hakları kalmamıştır. Âyet özendirme-sakındırma (Terğîb-Terhîb) metodunu kullanarak motivasyonu arttırmayı hedeflemiştir. Âyet, bu eğitim şekliyle davranışların sonucundan bahsetmektedir. Böylece davranışlarının sonucunda neyle karşılaşacağını bilen bireyden davranışlarına dikkat etmesi beklenir.¹¹¹

b. Özendirme-sakındırma metoduna diğer bir örnek ise şöyledir: “*Ama Allah, onların (kalplerinde) gizlediklerini bilir. Sen de onlara gâyet acı bir azap ile*

¹⁰⁶ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbühu*, c. IV, s. 280-281; Muhyiddîn Dervîş, *I'râbü'l-Kur'ân ve beyânühü*, c. VI, s. 311.

¹⁰⁷ Hac, 22/34.

¹⁰⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XVI, s. 34; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. X, s. 61; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 183; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXIII, s. 35; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XIV, s. 392.

¹⁰⁹ Meryem, 19/97.

¹¹⁰ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XV, s. 645; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. IX, s. 306; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 62; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XIII, s. 528; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXI, s. 257; ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbühu*, c. III, s. 347.

¹¹¹ Suat Cebeci, *Din Öğretimi Yöntemleri*, s. 17, http://www.ebsad.org/img/20140407__6321527362.pdf, erişim:16/12/2014, 13:30.

müjdele!"¹¹² Âyet Amr b. Umeyroğulları hakkında inmiştir. Bunlar dört kişi olup onlardan ikisi daha sonra Müslüman olmuştur.¹¹³ Âyet kâfirlerin gerçek düşüncelerini gizlemelerine rağmen hangi hal üzere olduklarının bilindiğini haber vermektedir. İman etmedikleri halde iman etmiş gibi gözükmelerinin haset, korku veya dünyalık elde etme amacı gibi birçok sebepleri bulunabilir.¹¹⁴ Kâfirlerin hiç istemedikleri ve asla akıllarına gelmeyecek bir durum kendilerine haber verilmiştir. Öyle bir durumdur ki çekecekleri acıların tarifi yoktur. Çünkü onlar Allah'ı ve Peygamber'ini (s.a.v) yalanlamışlardır. Cehennem'e gitmek aslında kötü bir durum olmasına rağmen mutluluk ifade eden müjdeleme kelimesiyle anlatılmıştır.¹¹⁵

c. *"Her ne zaman Cehennem'den, o ızdırapdan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, "Tadın yangın azabını" denilir."*¹¹⁶ Bu âyet, Rahmân hakkında inkâr içerikli tartışma içinde olan iki grup hakkında nâzil olmuştur.¹¹⁷ Allah Teâlâ bu kâfirlerin âhiretteki hallerini daha dünyada iken gözler önüne sermiş, onlara dertleriyle ve kederleriyle sonları gösterilmiştir. Konu öyle bir tasvirle anlatılmıştır ki insanın uykularını kaçırarak derecede şiddetli ve ateşin içinde her oraya buraya fırlatıldıklarında çıkmayı dileyen halleri sanki yaşıyormuşçasına zikredilmiştir. Cehennem ateşindeki duyguları, gamları ve kederleri; her tarafı kaplayan ateşin içindeki halleri psikolojik bir his çerçevesinde o anda yaşanıyor izlenimini vermektedir.¹¹⁸ Böylece temsili bir anlatımla olaylar somut hale getirilmiştir. Çünkü âhirete ve hesaba çekilmeyi kabul etmeyen bir toplum için somuttan soyuta doğru bir anlatım daha uygun gözükmektedir. Ayrıca bu tasvirli anlatımla amaç, kişi ne kadar inkâr ediyormuş gibi gözüксе de muhatap düşünmeye yönlendirilmektir.

İnsanın duygu dünyası sadece gördükleri ve yaşadıkları ile sınırlı olduğu için müjdenin kapsamını bilmesine imkân yoktur. Müjde hakkında net ve sınırlı bir şey söylenilmemesi az veya çok her şeyin dâhil olabileceği anlamına gelebilir. Bilgisi olmadığı bir konuda dikkat kesilen muhatap detayları Allah tarafından bilinen müjdenin ne olduğunu merak edecektir. Tebşîr her ne kadar olumlu manaya sahip olsa

¹¹² İnşikâk, 84/23-24.

¹¹³ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XXII, s. 177.

¹¹⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXXI, s. 113.

¹¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. XVI, s. 300; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XXIV, s. 258; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXXI, s. 113; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XXII, s. 177.

¹¹⁶ Hac, 22/22.

¹¹⁷ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, XVII, s. 109.

¹¹⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XVI, s. 398; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXII, s. 23; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. X, s. 32; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 195; Ebû's-Suûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, c. VI, s. 19; Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebi Tasvir* (çev. İsmail Aslan), Ravza Yay., İstanbul 1999, s. 38.

da inanmayanlara Cehennem azabı müjdelenirken onların, alaylı ve gayri ciddi tutumları gibi, istihza amaçlı olumsuz olarak kullanılmıştır.

Rasulullah'ın (s.a.v) görevini yerine getirirken Kur'ân'ın üslubunu uyguladığını görmekteyiz. O'nun üslubunda bazen yumuşak, bazen şefkat, bazen de gerektiği kadar sertlik bulunmaktadır. O her zaman olaylara olumlu bakan ve daima ümitvar bir üslubun sahibidir. Günah işlemekten korkan ashabına olayların olumlu yönlerini görmelerinde yardımcı olur: “Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer siz günah işlememiş olsaydınız Allah sizi yok eder, başka bir kavim getirirdi. Onlar günah işlerler, hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler, Allah da onların günahlarını bağışlar.”¹¹⁹ Başka bir hadiste ise şöyle buyurmaktadır: “Günahtan tam dönen ve tövbe eden, o günahı hiç işlememiş gibidir.”¹²⁰ Hz. Muhammed (s.a.v) dinde korku ve ümidin bir arada bulunabileceğini ama umudun her zaman kazanacağını da haber vermiştir: Rasûlallâh (s.a.v.) ölmek üzere olan bir gencin yanına girmiş ve sormuştur: “Kendini nasıl buluyorsun?” Genç “Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'tan ümidim var, ancak günahlarımdan korkuyorum” diye cevap verdi. Rasûlallâh (s.a.v) da şu açıklamayı yaptı: “Bu durumda olan bir kulun kalbinde (ümit ve korku) birleşti mi Allah o kulun ümit ettiği şeyi mutlak verir ve korktuğu şeyden de onu emin kılar.”¹²¹

Bütün bu âyet ve hadisler eğitimde önceliğin umut vermek olduğunu ve her hatanın bir telafi şansı olduğunu bizlere öğretmektedir. Bu sebeple çocukluktan itibaren veya dînî eğitim almak isteyenlere öncelikle müjde ihtiva eden hadisler ve âyetler öğretilmelidir. İlk bilgiler yerleştikçe de daha farklı konulara doğru geçilmelidir. Bu olumlu eğitimin yanında olumsuzluklardan yeri geldikçe bahsedilmesi daha uygundur. Unutulmamalıdır ki eğitim; tuğlaları tek tek örercesine zaman isteyen bir iştir. Yani eğitim, üst üste biriken ve birbirini destekleyen çabalaradır. Bu sebeple hedefe ulaşma için zaman en önemli destekleyici faktördür.¹²²

E-Va'z ve Nasihat

Sözlükte “öğüt vermek, uyarmak, sakındırmak” gibi anlamlara gelmektedir. İstilahta ise va'z “bir topluluğa dînî ve ahlâkî konularda nasihat etmek, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındıracak sözler söylemek, uhrevî mükâfat ve azaba dair bilgiler

¹¹⁹ Müslim, *Tevbe*, 11.

¹²⁰ Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, Dâru'l-cil, Beyrut 1998, Zühhd, 30.

¹²¹ Tirmizî, *Cenâiz*, 11; İbn Mâce, *Zühhd*, 31.

¹²² Nâci b. Dâvil es-Sultân, *İdeal Eğitim Yöntemleri* (çev. Ahmet İhsan Dündar), Guraba Yay., İstanbul 2008, s. 13.

vererek teşvik ve ikazda bulunmak” şeklinde tanımlanır.¹²³ Öğüt vermeği istemek karşıdaki insanın derdiyle dertlenerek onun mutluluğunu dilemektir. Bu aşamada muhatapların fikir ve görüşlerine saygı duyulursa hedef daha çabuk gerçekleşebilir. Burada bahsettiğimiz saygı üslupla birleşince kişinin kalbine kısa yoldan ulaşmak mümkün olacaktır. Kur’ân’da da hitaplar, en sert açıklamalarda bile olabildiğince saygı doludur. Bu da bize tartışırken itidalli olunabileceğini ve aynı fikirleri paylaşmadığımız insanlarla belli saygı çerçevesinde konuşmanın mümkün olduğunu öğretmektedir. Allah Teâlâ, Kur’ân’da her kesimden insana öğüt verirken, sevgisinin bir göstergesi olarak hep rahmetinden ve şefkatinden bahsetmiştir. Kur’ân’a baktığımızda nasihatın iki durumda yapıldığını görmekteyiz:

Birincisi; yolunu kaybederek doğru yoldan çıkanlara verilen nasihat: *“Gerçekten biz, Firavun sülâlesini, senelerce kutluk ve gelir noksanlığı içinde tutup kıvrandırdık ki, düşünüp ibret alsınlar.”*¹²⁴ Âyetin yeminle başlaması konun önemine dikkat çekmek içindir.¹²⁵ Âyet Allah’ı unutanlara bazı belalar verilerek gerçeği görmelerinin hedeflendiğini bildirmektedir. Bu örnekte hedef, Firavun ve ailesinin inatları nedeniyle açlıkla imtihan edilerek onların gerçeği görmeleri sağlamaktır. Çünkü kişi bir bela ile karşılaşınca duaya sarılma ihtiyacı duyar.¹²⁶ Böylece acziyetinin farkına vararak Allah’ın varlığını kabul etmesi beklenir. İnsanlara tebliğ esnasında mutlaka Allah’ın rızasının olduğu en doğru davranışa öğütlerle varılmalıdır. Çünkü bütün peygamberlere gönderilen kitaplarda bu yönde tavsiyeler mevcuttur.¹²⁷ Kur’ân’ın gönderilme amacı tam olarak da öğüt vermek olup insanlara yanlışı ve doğruyu göstermektir.¹²⁸ Öğütlere sarılan kimselerde gözle görülür değişiklikler ve davranışlar beklenmektedir.

İnsanların kendi özgür iradesiyle nasihatlerden yüz çevirdiği durumlarda ise yapacak pek de bir şey yoktur: *“Rabbinin âyetleriyle nasihat edilip de onlardan yüz çeviren ve daha önce işlediği günahları unutandan daha zalim kim olabilir? Biz onların kalpleri üzerine (Kur’ân’ı) anlamalarına engel olan bir ağırlık, kulaklarına da sağırlık verdik. Ey Muhammed! Sen onları doğru yola çağırırsan da onlar asla*

¹²³ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur’ân*, Dâru'l-kalem, Beyrut 1991, c. I, s. 876; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. VII, s. 466; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, c. I, s. 253; Hasan Cirit, “Vaaz”, *DİA*, İstanbul 2012, c. XLII, s. 404.

¹²⁴ Â'râf, 7/130.

¹²⁵ Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni*, Dâru'l-ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut ts., c. IX, s. 31.

¹²⁶ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XI, s. 398; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XIV, s. 23; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. VII, s. 367; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 195.

¹²⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. III, s. 398; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XIV, s. 247; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. VII, s. 391; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IX, s. 195.

¹²⁸ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, c. VII, s. 172.

hidâyete ermezler."¹²⁹ Âyette geçen soru edatı öğrenmek amaçlı kullanılmamış, bilakis ilâhî kelimeden yüz çevirmeyi yerme amaçlı kullanılmıştır. Ayrıca zulüm yapmakla âyetlerden yüz çevirmek, kötülük bakımından aynı derecede gösterilmiştir.¹³⁰ Çünkü kişi zulüm yaparak kendini hazin bir sona hazırladığı için ve âyetlere yüz çevirmek de aynı sonucu doğuracağından dolayı bu benzetme yapılmıştır. Bu bağlamda en büyük kötülük ise âyetler ve deliller hakkında düşünmekten vazgeçmektir.¹³¹ Uyarıyı dikkate almanın ön şartı değişiklik istemektir. Fakat kişi uyarıyı daha dinlemeden ve de alaya alarak karşılık verirse öğütlerin bir faydasının olması beklenemez.¹³²

İkincisi; doğru yolu bulup her an dikkatli olmak zorunda olanlara verilen nasihat: "*Gündüzün her iki tarafında ve gecenin saçaklarında (gündüze yakın olan saatlerinde) namaz kıl! Muhakkak ki, iyilik kötülükleri giderir. Bu ise, düşünebilenlere bir öğüttür.*"¹³³ İyiliğin başında namaz gelmektedir.¹³⁴ Âyette emir fiil kullanılarak devamlı namaz kılınması istenilmiştir.¹³⁵ Bu Allah Teâlâ'nın kullarının hayat boyunca iyi hal üzere kalması için verdiği bir öğüttür. Kur'an'ın bu âyeti iman edenlere ve düşünen insanlara hataların nasıl yok olacağı konusunda yol göstermiştir.¹³⁶ Önemli olan kişinin yaptığı hatada ısrarlı olmaması ve pişman olarak tövbe etmesidir.¹³⁷ Hayatın getirdiklerinin yanında yapılan yanlışlar insanın duygu ve düşünce dünyasını oldukça meşgul etmektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ iyiliklerin kötülükleri götürmesini örnek göstererek sorunlardan kurtulma yolunu göstermiştir.

Peygamberlerin başına gelen yalanlama, düşmanlık vb. gibi durumlar eğitimcilerin ve öğrencilerin de karşısına bir engel olarak çıkabileceğini bildirmektedir. Bu durumlarda Kur'an'ın da yaptığı gibi maneviyatın yükselmesi için yaşanmış kıssalara müracaat edilebilir.¹³⁸ Bu konuda Allah Teala şöyle buyurmaktadır: "*Peygamberlere ait haberlerden kalbini yatıştırarak olanlardan her türüsünü sana kıssa olarak anlatıyoruz. Bunda da sana bir hakikat, müminlere de bir*

¹²⁹ Kehf, 18/ 57.

¹³⁰ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni*, c. XV, s. 303.

¹³¹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XVI, s. 398; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXI, s. 143; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. IX, s. 160; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. XVI, s. 195..

¹³² Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'an*, c. XVIII, s. 29.

¹³³ Hûd, 11/114.

¹³⁴ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'an*, c. XI, s. 129.

¹³⁵ Muhyiddîn Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'an ve beyânühü*, c. III, s. 493.

¹³⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, c. XXII, s. 67.

¹³⁷ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XI, s. 398; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXII, s. 23; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. VII, s. 383; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 195; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni*, c. V, s. 157.

¹³⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XII, s. 245; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. VI, s. 391; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. V, s. 195; Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'an*, c. XI, s. 131.

*öğüt ve ibret gelmiştir.*¹³⁹ Dîni eğitim ve öğretim aşamalarında menfi durumların olabileceğini unutmamak gerekir. Bu sebeple kişi kendinden emin ve doğru yolda olduğunun bilinciyle ilerlemeye devam etmeli ve âyetin de işaret ettiği gibi sıkıntılara sabretmelidir.¹⁴⁰ Diğer dikkat çeken bir husus ise eğitimci, bulduğu anlatım yöntemlerini ve üslubunu aynı anda çeşitli gruplara hitap edecek şekilde sunmalıdır. Zira âyet, Allah'ı tanımayanlar için öğütü ve mü'minler için yapılması gereken emirleri hatırlatmayı aynı anda yapmaktadır.¹⁴¹

Kur'ân inananlara en güzel ahlak sahibi olmayı ve kötülükten uzak durmayı emretmiştir:¹⁴² *“Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla bakmayı emreder; hayâsızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan nehyeder. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir.”*¹⁴³ Bu âyet Ali b. Ebi Tâlib'i çok etkilemiştir ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) en güzel ahlakı öğretmek için gönderildiğini söylemiştir. Aynı âyeti müşriklerin önde gelenlerinden Velid b. Muğire de dinlemiş ve bu sözlerde bir tatlılık ve etkileyicilik vardır demekten kendini alamamıştır. Osman b. Ma'zûn ise zaten kendini yakın hissettiği İslam'a bu âyeti duyduktan sonra kalbinin daha da yumuşadığını söyleyerek iman etmiştir.¹⁴⁴

Rasûlullâh (s.a.v) gibi diğer peygamberler de bahsedilen bu öğüt üslubunu kullanmıştır:

*“Ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum ve size nasihat ediyorum. Sizin bilmediğiniz şeyleri de Allah tarafından gelen vahiy ile biliyorum.”*¹⁴⁵

*“Size Rabbimin gönderdiği gerçekleri tebliğ ediyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.”*¹⁴⁶

Birinci âyette Hz. Nûh'un kavmine gece gündüz nasihat vermesine işaret etmek için müzâri fiil (أَنْصَحُ) kullanılmıştır. İkinci âyette ise, Hz. Hûd'un kavmine öğüt vermesini isim (نَاصِحٌ) şeklinde öğüt veren olarak bahsedilmiştir. Çünkü o, Hz.

¹³⁹ Hûd, 11/120.

¹⁴⁰ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XVIII, s. 81.

¹⁴¹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XII, s. 247-248.

¹⁴² et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XI, s. 398; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XI, s. 23; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. VII, s. 345; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. VI, s. 195.

¹⁴³ Nahl, 16/90. İlgili âyetler için bkz. Hâkka, 69/48; Lokmân, /18; İsrâ, 17/34; Hac, 22/30; Ahzâb, 33/35.

¹⁴⁴ İbn Atiyye Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî, *el-Muharraru'l-vecîz*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2001, c. III, s. 416; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XX, s. 103; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XII, s. 411.

¹⁴⁵ Â'râf, 7/62.

¹⁴⁶ Â'râf, 7/68.

Nûh gibi yoğun olarak değil gerektiğinde nasihat etmiştir.¹⁴⁷ Peygamberlerin tebliği özelliklerinden hareketle bir eğitimcinin özelliklerinin şunlar olduğunu anlıyoruz; konuştuğu dile hâkim olmalı, derinlemesine bir anlatım tarzına sahip olmalı, öğrendiği ilmin insanlara ulaşması yolunda emanete sahip çıkmalı ve üslubu nasihat içermelidir.¹⁴⁸

Nasihat verilirken sadece kişi kendi fikirlerini benimseyenlere yönelik değil; bütün dünyayı etkileyecek ve herkesi doğru yola iletecek evrensel nasihatler vermelidir: *“Bunlar, أولئك الذين هدى الله فبهداهم اقتده قل لا أسألكم عليه أجرًا إن هو إلا ذكرى للعالمين”* *“Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de onların hidâyetine uy. De ki:”Ben ona karşılık sizden bir ücret istemiyorum. O, sadece bütün âlemlere bir öğüttür.”*¹⁴⁹ Ayrıca nasihat verilirken insanlar arasında ayırım yapılmamalı,¹⁵⁰ beş duyuya hitap edecek örnekler sunulmalı, yumuşak sözlü olunmalı ve anlaşılır bir dille konuşulmalıdır

F-Örnekle Anlatım

İslam dini ile yeni tanışan Mekke halkı için, Mekki âyetlerde örnekle anlatıma çok geniş bir yer verilmiştir. İnsanların fikir ve anlama yapıları farklı farklı olması nedeniyle konuların daha iyi anlaşılması için Allah Teâlâ her mevzuda örnekler vermiştir: *“Gerçekten Biz, insanlar düşünüp akıllarını başlarına alsınlar diye bu Kur'an'da, her türlüşünden temsiller getirdik.”*¹⁵¹ Bir bakıma hakikatlerin her zaman akıldan çıkmaması için çokça ihtiyaca yönelik örnekler sunulmuştur. Böylece, tek ilâha inanmanın önündeki soru işaretlerinin ortadan kalkması hedeflenmiştir. Çok fazla misalin kullanılması demek, anlama ihtimalinin yükselmesi ve her defasında konunun zihinlerde daha da netlik kazanması demektir. Böylece hedef kitlenin iman konusunda kendisini masum gösterecek mazeretleri de ortadan kalkmış olacaktır.

Kur'an'ı iyi bilenle bilmeyene, dîni eğitim alanla almayana aynı anda aynı bilgileri vermemiz mümkün değildir. Kur'an'ın da bu metodu uyguladığını görmekteyiz. Zikredilen örneklere genel olarak bakıldığında üç muhatap tipi görülmektedir:

a. Mü'minlere özel örnekler

¹⁴⁷ Muhyiddîn Dervîş, *l'râbü'l-Kur'an ve beyânühü*, c. IV, s. 570- 290.

¹⁴⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XVI, s. 398; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXII, s. 23; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zim*, c. VII, s. 327.

¹⁴⁹ En'âm, 6/90.

¹⁵⁰ İnsanlar arasında ayırım yapmama hususunda Abese Sûresinin ilk âyetleri örnek olarak gösterilebilir. Zira bu âyetlerde Hz. Muhammed'in (s.a.v) âmâ olan Ümmü Mektûm'un sorusu karşısındaki yaklaşımı uyarılmıştır: *“Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü.”* Abese, 80/1-2.

¹⁵¹ Zümer, 39/27.

- b. İnanmayanlara hitaben zikredilen örnekler
- c. Bütün insanlara hitaben zikredilen örnekler

Muhatapları bu şekilde kendi seviyelerine ayırarak yapılan öğütlerin asıl amacı onları düşünmeye sevk etmektir. Çünkü düşünmeyen kimselerin kalpleri taş gibi serttir.¹⁵²

Verilen örneklerde kişilerin kendilerinde bir şeyler bulması doğru olmalıdır: “Allah size kendi hayatınızdan bir örnek getiriyor: Hiç, elinizin altındaki köle ve hizmetçilerden, size nasip ettiğimiz servette, onların payları da sizinki ile eşit olacak derecede, kendinize ortak yaptığınız, kendinize itibar ettiğiniz kadar onlara da itibar edip saydığımız ortaklarınız var mıdır? İşte biz aklını kullanan kimseler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.”¹⁵³ Örnekle benzetilen arasında mutlaka bir ilişki bulunmalıdır. İki benzetme arasındaki zıtlık ise anlatılmak istenen örnekleme kuvvetlendirmelidir. Yani bu âyet; müşriklerin acziyetinin ispatını, Allah’ın sonsuz kudretini delil göstererek yapmaktadır.¹⁵⁴ Ayrıca müşriklerden bir çeşit empati yapmaları istenmiştir. Bu sebeple kendi hayatlarından bir örnek gösterilmiştir. Müşrikler kibirlerinden dolayı fakirleri ve köleleri kendilerine denk görmemektedir. Allah Teâlâ da yaratan ve sonsuz kudret sahibi bir varlık olarak kesinlikle herhangi bir varlığı kendine eşitmiş gibi gösterilmesini istememektedir. Fakat kölelik sistemine dayalı bir toplumun kendi hizmetçileriyle eşit olmayı kabullenmesi mümkün değildir. İşte bu örnekten yola çıkılarak Allah’ın kendisine eş ve ortak istemesinin mümkün olamayacağı anlatılmaktadır.¹⁵⁵

G-Soru-Cevap Yöntemi

İstifhâm (soru sorma) sanatı, cevabı bilindiği halde bir konunun soru-cevap şeklinde sunulmasıdır. Muhataptan cevap beklenmeyen bu metoda, sözün daha etkili olabilmesi ve okuyucunun dikkatini işlenen konuya daha iyi çekilebilmesi için başvurulur.¹⁵⁶ Yani, amaç sözün bir nükte ile tesirli ve etkili hale getirilmesidir.¹⁵⁷ Kur’ân’da istifham; inkâr, gerçeği itiraf ettirme (var olan durumu inkâr etme), yalanlama, yüceltme, tehdit, kınama, korkutma, üzüntü, uyarma, hatırlatma, şaşırma,

¹⁵² et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XXII, s. 549; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni'l-a'zîm*, XXXI, s. 501; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXIX, s. 293.

¹⁵³ Rûm, 30/28. İbn Kesîr, *Tefsîru Kur’âni'l-a'zîm*, c. XI, s. 24.

¹⁵⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXV, s. 119; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur’ân*, c. XVI, s. 420.

¹⁵⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XVIII, s. 489.

¹⁵⁶ İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, MEB. Yay., İstanbul 1992, s. 75.

¹⁵⁷ Alican Dağdeviren, Kur’ân-ı Kerim’de Sorular ve Cevaplar (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *SÜSBE*, Sakarya 2002, s. 9-36; Hüseyin Gönel, “Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebî Sanatlar”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4, Fall 2011, s. 174.

dua vb. durumları ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁵⁸ Bu kadar manalar ifade eden soru-cevap yöntemi, zihinleri meşgul ederken cevabın da ne olduğu hususunda merak uyandırır. Böylece kişi, taklitten uzak bir şekilde araştırma yaparken emek harcamış olur.¹⁵⁹ Aynı zamanda soru sormak, insanın kendi mantığını kullanarak içinde bulunduğu durumu fark etmesini sağlar.¹⁶⁰ Bu sebeple Kur'an'da dikkat çekilmek istenen önemli konularda bu edebi sanat dalı kullanılmıştır.¹⁶¹

Soru üslubu aslında var olan durumu inkâr etmeyi amaçlamaktadır: “*Kâfirlere ne oluyor ki sana doğru koşuyorlar? Sağdan, soldan ayrı ayrı gruplar halinde (gelip başına üşüşüyorlar). Onlardan her biri, nimet cennetine sokulacağını mi umuyor? Hayır (ne mümkün)! Şüphesiz biz onları kendilerinin de bildikleri şeyden (meniden) yarattık.*”¹⁶² Allah (c.c.) مُطِيعِينَ kelimesinin kullanımıyla kâfirlerin hızlı hareket ederek hayra koşmalarının doğru olmadığı; tam aksine hızlı bir şekilde şerre doğru gittiklerini ifade ederek bir bakıma “Eğer şunlar Cennet'e girecekse, biz onlardan evvel oraya gireriz ve orada onlara verilenden fazlası bizim olur.”¹⁶³ diyen kâfirleri aynı üslupla alaya almıştır. Çünkü başka bir âyette münafıkların süratle küfre doğru gittikleri anlatılmaktadır: *“İnkâra koşuşanlar sana kaygı vermesin”*¹⁶⁴ Âyetten anlaşıldığı üzere münafıklar art niyetli olarak Hz. Peygamber’i (s.a.v) dinlemeye gelmektedir. Bu şekilde bilinçli olarak yanlış harekette bulunan kimsenin karşılık olarak bir şey beklememesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v), şu âyetle müşrikleri düşünmeye davet etmiştir: “*De ki: "Allah'ın dışında bize fayda ve zarar veremeyen şeylere mi dua edip yalvaralım? Allah bizi hidâyete erdirdikten sonra arkadaşları: "Bize gel." diye doğru yola çağırırken şeytanların saptırıp şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri kimse gibi ökçelerimizin üstünden gerisingeri mi dönelim?" De ki: "Allah'ın hidâyeti, asıl hidâyetin ta kendisidir. Ve biz, âlemlerin Rabbine teslim olmakla emrolunduk.*”¹⁶⁵ Bu âyet taştan ve tahtadan yapılmış ne yararı ne de bir zararı olan putlara tapmayı istifham

¹⁵⁸ Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûm'ül-Kur'an*, Dâru'l-hadîs, Mısır 2006, s. 328-344; es-Süyûtî, *el-İtkân*, c. II, s. 317.

¹⁵⁹ Sahip Aktaş, Kur'an'da İstifhâm Üslûbu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *FÜSBE*, Elâzığ 2006, s. 17.

¹⁶⁰ Sabri Akpolat, *Kur'an'dan Öğütler II*, DİB, Ankara 2011, s. 331.

¹⁶¹ İstifham kullanılan Âyetler için bkz.; Tin, 95/7; Kalem, 68/35-37; Nebe', 78/1-3; Hâkka, 69/7-8; Müddessir, 74/23-27; Zuhuf, 43/9; İbrâhîm, 14/10.

¹⁶² Me'âric, 70 /36-39.

¹⁶³ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XXIII, s. 279; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. XIV, s. 135; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXX, s. 131; Ebû Hayyan Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1993, c. VIII, s. 330; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, c. V, s. 370; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, c. XXI, s. 243; el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, s. 466.

¹⁶⁴ Âli İmrân, 3/176; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXX, s. 131.

¹⁶⁵ En'am, 6/71.

üslubuyla reddetmiş ve böylece muhataplarını düşünmeye yönlendirmiştir. İnanmayanlardan doğru ve yanlış ayırt etmeleri istenmiştir.¹⁶⁶ Doğru yoldan sapanlar şeytanın kandırmalarına aldananlardır. Âyette geçen خَيْرَانَ kelimesi bu durumu ifade etmek için kullanılan yerinde bir sözdür. Çünkü doğru olduğunu bildikleri halde farklı sebeplerden dolayı ilâhî bir hitap varken ondan yüz çevirenlerin durumu şaşkınlıktan başka bir şey değildir. Son olarak âyet onların yanlış yolda olduklarını tasvir etmek için, “topuklarda yürüme” tabirini kullanmıştır. Çünkü doğru olan yürüme, ayak üzerinde yürümedir. Bu âyet, inananlara da doğru yolda olduklarını tekrar hatırlatarak manevi bir güç olmuştur.

H-Gaybdan Haber Verme

Allah Teâlâ, hiç kimsenin bilemeyeceği konular dâhilinde olan geçmiş ve gelecekte haber vermiş ve bu haberler aracılığıyla kudretini, ilminin genişliğini muhataplarına sunmuştur. Kur’ân’da gaybî haberlerin sadece Allah (c.c.) tarafından bilineceğine özellikle dikkat çekilmektedir: “Göklerde ve yerde, Allah’tan başka kimse gaybî bilmez.”¹⁶⁷ Kur’ân sorular üzerine veya geçmişte olmuş bir olayı, daha sonra gelecek insanlara, ders alınacak kısmını aktaracak şekilde¹⁶⁸ geçmiş kavimlerden¹⁶⁹, kıyametin kopmasından¹⁷⁰ ve gelecekte¹⁷¹ haberler vermiştir.

Gaybî haberlerden biri olan Ashâb-ı Kehf olayı, gerçek olaylara yer verilen ve olayların ayrıntılarına girmekten ziyade, verilmek istenen mesajın ön plana çıktığı kıssalardan biridir. Burada asıl önemli olan benzer hataların işlenmesi durumunda zamana bakmaksızın her dönemde dersler çıkarmaktır. Bu kıssada da olduğu üzere kıssaların iki amacı olduğunu söyleyebiliriz: a) Tevhîd inancını ve akabinde beklenen davranışları topluma öğretmek. b) Yaşanmış olması bakımından, davet ve kabul aşamasında zorlukların üstesinden gelmeyi öğreterek İslam’a işlevsellik kazandırmak.¹⁷²

Merak edilen Ashâb-ı Kehf kıssasının alışılmadık dışında bir olay olmasına rağmen, Allah’ın varlığına delil olarak gösterilen yerin ve göğün yaratılması çok daha ilginçtir: “Ne o, yoksa sen, bizim âyetlerimiz içinde yalnız Ashâb-ı Kehf ve Rakîm’in

¹⁶⁶ et-Taberî, *Câmiu’l-beyân*, c. IX, s 327; er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, c. XIII, s 31.

¹⁶⁷ Neml, 27/65; Mülk, 67/25-26.

¹⁶⁸ Remzi Kaya, “Kur’an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, *UÜİFD*, Cilt: 11, sayı:2, 2002, s. 33.

¹⁶⁹ Şuarâ, 26/64–66; Fecr, 89/6-8; Kasas, 28/38.

¹⁷⁰ Câsiye, 45/32; Vâkıa, 56/1; Mücadele, 58/7; Nâziât, 79/42.

¹⁷¹ Rûm, 1-2; Fetih, 48/27; Nasr, 110/1-3; Kevser, 108/3.

¹⁷² Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2013, s. 37-38; Remzi Kaya, “Kur’an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, s. 35-37. Ayrıca bkz. Rahime Çelik, Kur’an’da Dine Davet Metodu Açısından Âhiret İnancının Yeri ve Ashâb-ı Kehf Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *AÜSBE*, Antalya 2018, s. 90-95.

*mi ibrete şayan olduklarını sandın?*¹⁷³ Bu âyette fark edildiği üzere daha konuya başlanırken Allah'ın kudretine vurgu yapılmış olduğunu ve bu anlayışın bütün kıssa boyunca devam ettiğini görmekteyiz. Tevhîd dinine inanan bu mü'minler, kendisine zulmedenlerin unutulmasına rağmen; asırlar geçtiği halde hayırla hatırlanmaya devam edilmiş ve de yaşlarının küçük olmasına rağmen dinlerine bağlılıkları bakımından mü'minlere ve özellikle genç Müslümanlara örnek olarak anlatılmıştır. Âyet, dinin emirleri karşısında insanların tutumu nasıl olmalı, ne şekilde dine bağlılık (ihlâs) gösterilmeli, zorlamalar karşısında nasıl bir tavır takınılmalı gibi sorulara cevap vermektedir.

Kur'ân gelecekte de haber vermiştir. İnsan yeryüzünde başıboş yaratılmamıştır.¹⁷⁴ Bu nedenle Kur'ân, yeri geldikçe kıyâmet gününü ve âhireti hatırlatarak hesap gününün varlığından bahsetmiştir. Hesaba çekilme konusu kâfir toplumu açısından gurur ve kibir nedeniyle imkânsız gözükmektedir. Bu nedenle alaycı bir üslupla Hz. Muhammed'e (s.a.v) kıyâmet saatini sorup duruyorlardı: *يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْنَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ خَافِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ* “Sana kıyâmetin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de yere de ağır basmıştır. O, size ancak ansızın gelecektir.” Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar.”¹⁷⁵ *خَافِيٌّ عَنْهَا* kelimesi mübalağaya işaret etmiştir.¹⁷⁶ Bu ise konu hakkında ne kadar çok soru sorulduğunun bir işaretidir. Peygamber (s.a.v) dâhil hiç kimse kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmemektedir. Fakat o günün bazı özelliklerinden bahsedilmiştir; O günün mutlaka herkese bir zararı dokunacaktır: “Göklere de yere de ağır basmıştır.”¹⁷⁷ Her şey bir anda oluverecek ve kimse bir şey anlamayacaktır: “Kıyâmetin kopuşu yalnız bir göz kırpması veya daha az bir zamandan başkası değildir.”¹⁷⁸ Zaten kıyâmetin Kur'ân'da *السَّاعَةِ* “saat” olarak geçmesi bir anda ansızın

¹⁷³ Kehf, 18/9. Kur'ân'da geçen diğer kıssalar için bkz. Yâsîn, 36/13-33; Kalem, 68/17-35; Ankebût, 29/38; Kehf,18/60-82; Yûsuf, 12/4-6.

¹⁷⁴ Kıyâmet, 75/36.

¹⁷⁵ Â'râf, 7/187. Kıyâmetle alakalı diğer âyetler için bkz. Yâsîn, 36/49-50; Nahl, 16/77; Â'râf, 7/34; Nebe', 78/1-3,39; Mülk, 25-26.

¹⁷⁶ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 538.

¹⁷⁷ Â'râf, 7/187; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. VI, s. 469; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XV, s. 85.

¹⁷⁸ Nahl, 16/77.

olacağı içindir.¹⁷⁹ Zamanı geldiğinde ne geri ne de ileri alınabilecektir: “Onların eceli geldi mi ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler”¹⁸⁰

Gelecekte verilen habere bir örnek de şu âyettir: “Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Önce de sonra da emir Allah’ındır. O gün Allah’ın (Rumlara) zafer vermesiyle müminler sevinecektir. Allah dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir. Allah (onlara zafer konusunda) bir vaatte bulunmuştur. Allah vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu bilmezler.”¹⁸¹ Sûre Hurûf-u Mukâtaa’ ile başlamaktadır. Bunun sebebi, gayb’dan yani bilinmesi mümkün olmayan bir şeyden haber verildiğine dikkat çekmek içindir. Muhatap bu başlangıcı duyduğunda dikkat kesilir ve hangi konudan bahsedilecek diye kendinden sonra geleni daha bir can kulağıyla dinler.¹⁸²

I-Mecâz-Teşbih

Bir kavramın herhangi bir özellik (hakikî veya mecazî) bakımından kendisinden daha üstün veya daha meşhur bir kavrama benzetilmesine teşbih (benzetme) denir ve genellikle mecazların içinde ve yanında yer almıştır. Teşbih; aralarında ilgi kurulabilen iki varlıktan zayıf olanın kuvvetli olana benzetilmesi ile yapılan bir sanattır.¹⁸³ Ayrıca bu edebi sanatta bir hikâye birkaç şekilde, farklı bölümlerde ve kelimeler cümle içinde istenilen şekilde yer değiştirilerek muhataplara sunulur. Kur’ân’da kelimelerin yerlerinin bu şekilde değiştirilmesi; bahsedilmek istenen bir faydaya veya hikmete delalettir.¹⁸⁴ Bunun sebebi, muhatapın acziyetini birçok farklı yolla göstermektir. Edebî sanatlardan biri olan teşbih, Kur’ân’daki kıssalarda ve eskilerden haber verilirken önemli bir yer işgal eder.¹⁸⁵ Kur’ân’da kelimeler hakikî manada kullanıldığı gibi mecazî manalarda da kullanılmıştır.

Asıl manasından alınıp ilgili bulunduğu başka bir manaya nakledilen lafız demek olan mecaz, mecazû’l-aklî ve mecazû’l-lügavî diye ikiye ayrılır:

¹⁷⁹ ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. II, s. 537.

¹⁸⁰ Â’râf, 7/34.

¹⁸¹ Rûm, 30/2-6. Gelecekte haber veren diğer âyetler için bkz. Hicr, 15/9; Neml, 27/93; Sâffât, 51-61; Tevbe, 9/33; Saf, 61/9; Fetih, 48/28.

¹⁸² er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, c. XXV, s. 96.

¹⁸³ Hüseyin Gönel, *Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebî Sanatlar*, s. 169.

¹⁸⁴ ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, c. I, s. 124.

¹⁸⁵ ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, c. I, s. 112.

1- el-Mecâzü'l-Aklî, (Aklî Mecâz): Bir fiil veya benzeri kelimenin, aralarında mana yakınlığı bulunması sebebiyle asıl olmayan manasına hamledilmesidir.¹⁸⁶

Kur'ân'ın aklî mecâz anlatımına örnek olarak şu âyeti zikredebiliriz: وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا “*Şu dünyada kör (a'ma) olan kimse, âhirette de kördür, yolu daha sapıktır.*”¹⁸⁷ Buradaki ikinci أَعْمَى kelimesinde geçen körlük, bedensel bir özü değil, ‘dalâlet’i (şaşkınlık, doğru yolu bulamama) ifade etmektedir. Bunlar, Allah'ın nimetlerini kabul etmemektedirler. Âhirette körlük manasına gelen ikinci أَعْمَى kelimesi gerçek körlüğe benzetilmiştir; fakat “kalplerin gerçeği görmemesi” anlamında olduğu için daha şiddetlisidir. Çünkü kâfirlerin dünyada doğru yolu bulma ve kurtulma şansları vardır, ama âhirette bu mümkün olmayacaktır.¹⁸⁸

2- el-Mecâzü'l-Lügavî (Lügavî Mecâz): Kelimenin asıl manası dışında başka bir manada kullanılmasıdır.¹⁸⁹ Bu mecâzın da birçok örneği Kur'ân'da vardır:

هَٰوِيَةٌ “*Onun anası haviyedir.*”¹⁹⁰ Âyette geçen هَٰوِيَةٌ kelimesi Cehennem ehli için hazırlanmış çok derin bir çukurdur. Bu kelime anne yerine kullanılmıştır. Çocuk sadece annesine sığınır ve onda huzur bulur.¹⁹¹ Çocuk nasıl annesinin yanında devamlı durmak isterse inanmayanlar da o şekilde Cehennem'de kıpırdıyamaz şekilde kalacaklardır. Bir annenin çocuğunu beklediği gibi Cehennem de ehlini bekleyecektir.¹⁹² Bu sebeple Cehennem ehlinin âhirette tek sığınağı bu Cehennem çukurudur. Fakat burada huzur bulmak ve bir şefkat aramak imkânsızdır. Bu teşbihli anlatımın gayesi, kendinden gâyet emin olan kâfirlere sonlarını alaylı bir üslupla sunmaktır.

Kur'ân insanların gündelik hayatta kullandığı teşbih sanatının en güzel örneklerini birçok âyette sunmuştur: “*O, şöyle demişti: "Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Baş beyaz alevler gibi tutuştu (Saçım sakalım ağardı). Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım.*”¹⁹³ Bu âyette benzetme yönü, ateşten çıkan parıltının, aydınlığın, saçtaki ağarmaya, beyazlamaya

¹⁸⁶ İsmail Durmuş, “Mecâz”, *DİA*, Ankara 2003, c. XXVIII, s. 219-220.

¹⁸⁷ İsrâ, 17/72. Diğer örnekler için bkz. Tekvîr, 81/18; Zilzâl, 99/2.

¹⁸⁸ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, c. III, s. 474; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XXIII, s. 133.

¹⁸⁹ İsmail Durmuş, “Mecâz”, c. XXVIII, s. 220.

¹⁹⁰ Kâria, 101/9.

¹⁹¹ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XXIV, s. 576; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. VIII, s. 448; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. IV, s. 730.

¹⁹² et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. XIV, s. 596; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. XVI, s. 439; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. VI, s. 422; er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, c. XXXII, s. 75; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, c. V, s. 517; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, c. XXIII, s. 446.

¹⁹³ Meryem, 19/4. Ayrıca bkz. Şuarâ, 26/63.

benzetilmesidir. Yani "saçlara beyazların düşmesi ve ağarması" manasındadır. Bu benzetme ile aslında yaşlılığa vurgu yapılmaktadır.¹⁹⁴

SONUÇ

Bulduğumuz bilgi çağında insan yetiştirmenin önemi, eğitimciler tarafından da üzerinde durulan bir konudur. Değişen şartlara göre farklı metotlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Eğitim ve üslubun birbirinden ayrılmaz iki unsur olması bu alanda çalışmaları hızlandırmıştır. Her alanda olduğu gibi, dinî eğitimde de nesillerin dinî açıdan daha bilinçli yetiştirilmesi için eğitim ve üslup oldukça önemlidir. Bu alanda Müslümanların önündeki en değerli örnek Kur'ân ve sünnettir. Ayrıca hayatın her alanını kapsayan konuları ihtiva eden Kur'ân sadece dinî alanda değil, diğer bütün ilim dallarına da örnek teşkil edecek bir anlatım yöntemine sahip bulunmaktadır.

Kur'ân'da, inan-inanmayan, kadın-erkek, zengin-fakir her sınıftan insanı içine alacak evrensel örnekler bulunmaktadır. Kur'ân'ın bu evrensel üslubunu sunarken kendine has bazı metotları olduğu görülmektedir. Mekkî sûreler tek ilâh inancının ve gereksinimlerinin öğretilmeye çalışıldığı inşa dönemi olduğu için, asıl hedef olan tevhîd inancı, kalplere delillerle beraber yerleştirilmesi sağlanmıştır. Bu aşamada, müşriklere karşı sert bir hitap metodu takip edildiği halde Müslümanlara teşvik edici bir üslup kullanılmıştır. Şirkin yok edilmesinde zamana yayma söz konusu olmadığı için, inat eden topluma karşı oldukça sert uyarıların bulunduğu görülmektedir. Eğitimde, olmazsa olmaz toplumsal değerler vardır. Onların yok olması durumunda toplumsal bozulmalar meydana geleceği için zamana yayma doğru bir metot değildir.

Kur'ân, aktardığı bilgilerin zihinlerde kalıcı olması için modern eğitimin sistematik olarak geliştirdiği ilke ve yöntemleri kullanmıştır. Soru-cevap, tehdîd, tadrîcîlik, tekrar gibi üslup çeşitlerine yer verilerek muhatapların psikolojik durumları, buldukları ortam, yaş ve zekâları dikkate alınmış; bu eğitim sürecini zamana yayarak tepkiler ve itirazlar doğrultusunda üslupta değişikliklere gidilerek eğitim şartlarına ve durumlara uygun hale getirilmiştir. Böylece bu temel ilkeler aracılığıyla eğitimde yöntem geliştiren İslam, Müslümanlara yol göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) ise, peygamberliği süresince doğru üslup ve eğitimle insanların kalbini kazanmıştır. Her kesimden herkese saygı ile yaklaşmış ve bir baba gibi şefkat göstererek onların dünya ve âhîret hayatında mutlu olmaları için gayret göstermiştir.

¹⁹⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. IX, s. 454; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, c. IX, s. 214; ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. V, s. 6; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, c. XXI, s. 182; İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, c. IV, s. 4; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, c. s. 408-409; Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân*, c. XIX, s. 6-7.

Eğitimde motivasyonun önemi tartışılmazdır. Bu üslup güzelliklerinden biri de muhatapların zaman içinde olgunlaşması sağlanarak kendiliğinden güzel olanı talep etmenin ortaya çıkmasıdır. Motivasyonun dinamik olması için muhataplara karşı davranışın nasıl olduğu ve öğretilen eylemler karşısında onların ne hissettikleri oldukça önemlidir. Böylece insana verilen değer ön plana çıkarak tadrîci bir eğitim metodu uygulanırken onların hayata bakış açılarının tamamen değişmesi hedeflenmelidir. Kur'ân'ın kullandığı belli başlı eğitim metodlarının ne kadar fayda sağladığını görmek mümkün olmaktadır. Özellikle sahabenin dînî-mânevî gelişimleri göz önünde bulundurulduğunda, eğitimde motivasyonun önemi ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple olumlu sonuç alınan Mekkî sûrelerdeki üslubun, günümüz şartlarına ve imkânlarına adapte edilerek kişilerin eğitiminde kullanılmasının doğru olduğu düşünülmektedir. Zira tarih tekrür olmaktan çıkarılmalı, yapılan yanlışlar en aza indirilmeli ve doğrulanmış tecrübelerin yardımıyla varılmak istenene ulaşmak asıl hedef olmalıdır.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerîm Meâli, DİB Yay., Ankara 2006.

Abdullah Aygün, “Değerler Eğitimi Açısından Erken Dönem Mekkî Ayet ve Surelerin Önemi”, 2. *Uluslararası Güneysu Sempozyumu Ahlakî Sorunlar Gençlik ve Değerler Eğitimi Bildiri Kitabı*, 2018.

Ahmed b. Şuayb el- Horasânî en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 2007.

Ahmet Erdinçli, “Kuran Diyaloglarında Üslup Çeşitleri”, *GÜİFD*, Yıl: 2016, Cilt: 4, Sayı 1.

Ahmet Faruk Sinanoğlu, “Toplumsal Yapı ve Değişim”, *Hikmet Yurdu*, Yıl:1, s. 2, Temmuz-Aralık, 2008.

Abdullah Demir, “Küllî Kaidelerin Hukuk Kaynağı Olarak Değeri”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, Özel Sayı 1.

Ali b. Ahmed el- Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1991.

Alican Dağdeviren, Kur'ân-ı Kerîm'de Sorular ve Cevaplar (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *SÜSBE*, Sakarya 2002.

Atilla Yargıcı, “Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi”, *İslâmî Araştırmalar*, 2004, Cilt: XVII, Sayı: 4.

- Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûm'il-Kur'ân*, Dâru'l-hadîs, Mısır 2006.
- Bekir Tatlı, “Buhârî (v. 256) Öncesi Dönemde Cibrîl Hadisi ve Metin Tahlilleri”, *Dini Araştırmalar*, Cilt: 8, Sayı: 22.
- Celalettin Divlekci; Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'ân'ın Üslûp Analizi, *AÜSBE*, Ankara 2009.
- Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Merkez Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, Medine 1426.
- _____, *Lubâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nuzûl*, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut 2002.
- Cemaluddîn Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-meârif, Kahire ts.
- Cem Zorlu, “Tebliğde Öncelik ve Tedricilik”, *Kutlu Doğum 2003: İslam'ın Güncel Sunumu*, Ankara 2006.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, Mektebetü'l-asriyye, Beyrut ts.
- Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, *el-Fıkhü'l-ekber*, Mektebetü'l-furkân, İmarat 1999.
- Ebû Hayyan Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1993.
- Eren Selim, “Toplumsal Norm, Ahlak ve Din”, *CÜİFD*, XI/2, 2007.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşr., İstanbul 1979.
- Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâru'l-fikir, Lübnan 1981.
- Fuat Karabulut, “Cibril Hadisi ve Eğitsel Değeri”, *CÜİFD*, 2012, Cilt: XVI, Sayı: 1.
- Halîl b. Ahmed Ferâhîdî, *Kitâbü'l-a'yn*, thk. Abdülhamîd Handâvî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003.
- Hatice Görmez, “Beşer Dilinin İmkânları ve Kur'an-ı Kerim'in Anlatım Üslubuna Dair”, *Journal of Islamic Research* 27/1 (2016): 27.
- Hasan Cirit, “Vaaz”, *DİA*, İstanbul 2012, c. XLII.

- Hüseyin Gönel, “Nükte ve Nüktenin Aracı Olan Edebî Sanatlar”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4, Fall 2011.
- İbn Atiyye Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî, *el-Muharraru'l-vecîz, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye*, Beyrut 2001.
- İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *Sahîhu Müslim*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 2010.
- İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve i'râbühu*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1988.
- İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, MEB. Yay., İstanbul 1992.
- İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ ve Muzîlu'l-ilbâs*, Mektebetü'l-Kudûs, Beyrut 1988.
- İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-a'zîm*, Fârûku'l-hadîse, Kahire 2000.
- İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlu*, TDV. Yay., Ankara 2019.
- İsmail Durmuş, “Mecâz”, *DİA*, Ankara 2003, c. XXVIII.
- Lütfî Sunar, “Değişim Sosyolojisi”, *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*, İstanbul 2010.
- Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekaâvîl fi vücûh't-te'vîl*, Mektebetü'l-ubeykât, Riyad 1998.
- Mehmet Soysaldı, “Günümüzde Kur'an'ın Anlaşılması”, *İslami Araştırmalar*, Ankara 2011, c. XIV, sayı: 1.
- Mehmet Yazıcı, “Toplumsal Değişim ve Sosyal Değerler”, *Turkish Studies*, Volume 8/8 Summer 2013, p. 1489-1501, Ankara-Turkey.
- Mesut Okumuş, “Kur'an'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine”, *Eskiyeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, 2013, Sayı: 27.
- Muhammed Abdulazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-kütübi'l-Arabî, Beyrut 1995.
- Muhammed A'lâ et-Tehânevî, *Keşşâfî Istulâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, Dâr Lübnan Nâşirûn, Beyrut 1996.
- Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, er-Risâle, Beyrut 2006.

- Muhammed b. Ahmed İbn Hişâm, *es-Sîre*, Dâru'l-cîl, Beyrut 1975.
- Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut ts.
- Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kurân*, Dâru'l-hicr, Kahire 2001.
- _____, *Târihu't-Taberi*, Dâru'l-ma'rife, Kahire ts.,
- Muhammed b. Muhyiddîn Ebü's-Suûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Mektebetü'r-Riyadî'l-hadîs, Riyad ts.
- Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Mektebetü'l-ma'rif, Riyad ts.
- Muhammed b. İshâk, *es-Sîre*, Dâru'l-fikir, Beyrut 1978.
- Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru'l-âfâki'l-arabiyye, Kahire 2009.
- Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, Dâru'l-cîl, Beyrut 1998.
- Muhammed Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, Mektebetü Vehbe, Kahire ts.
- Muhsin Demirci, “Kur’ân Vahyinin Nüzûl Keyfiyeti ve Korunması”, *Diyanet İlmî Dergisi*, sayı:1, Ocak-Şubat-Mart, 2010 XLVI.
- _____, *Tefsîr Usulü*, MÜİFV, İstanbul 2015.
- _____, “Kur’ân’ın Nüzûl Sürecinde Tedricilik”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2002, Sayı: 9.
- Muhyiddin Dervîş, *İ'râbü'l-Kur’ân ve beyânühü*, Dâr İbn Kesîr, Beyrut 2005.
- Mustafa Baktır, “Kaide”, *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV.
- Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2013.
- Nâci b. Dâyl es-Sultan, *İdeal Eğitim Yöntemleri* (çev. Ahmet İhsan Dündar), Guraba Yay., İstanbul 2008.
- Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Mekkî Sûre ve Ayetlerde Tahaddî ve Belağat”, *Kur’an Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*, 29 Haziran-01 Temmuz 2012 Çorum, 2013.
- Necdet Ünal, “Kur’an’ın İçki Yasağı Tedriciliği Üzerine Bir Araştırma”, *Kelam Araştırmaları*, 9:2 (2011).

- Ömer el-Eşgar, *er-Rusûl ve 'r-risâlat*, Mektebetü'l-felâh, Kuveyt 1985.
- Ömer Mahir Alper, "Küllî", *DİA*, Ankara 2002, c. XXVI.
- Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi 'l-Kur 'ân*, Dâru'l-kalem, Beyrut 1991.
- Rahime Çelik, Kur'an'da Dine Davet Metodu Açısından Âhiret İnancının Yeri ve Ashâb-ı Kehf Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *AÜSBE*, Antalya 2018.
- Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *UÜİFD*, Cilt: 11, sayı:2, 2002.
- Sabri Akpolat, *Kur 'ân 'dan Öğütler II*, DİB, Ankara 2011.
- Sahip Aktaş, Kur'an'da İstifhâm Üslubu (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *FÜSBE*, Elâzığ 2006.
- Seyyid Kutub, *Fî zilâli 'l-Kur 'ân*, Minberu't-tevhîd ve'l-cihâd, Mısır ts.
- _____, *Kur 'ân 'da Edebi Tasvir* (çev. İsmail Aslan), Ravza Yay., İstanbul 1999.
- Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta 'rifât*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1983.
- Şevki Saka, "İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi", *AÜİFD*, cilt:42, sayı:1, 2011.
- Sırrı Akbaba, "Eğitimde Motivasyon", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl:2006, Sayı: 13.
- Şihâbuddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu 'l-Meâni*, Dâru'l-ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.
- Şükrü Keyifli, "Eğitim ve Din Eğitimi", *ÇÜİFD*, 2013, 13 (2).
- Talip Türcan, "Tedrîc", *DİA*, İstanbul 2011, c. XL.
- Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur 'ân", *DİA*, İstanbul 2000, c. XXI.